پر اندلس(سپین) د مسلمانانو واکمنۍ ته لنډه کتنه

لیکنه: محمد رسول پیروز(زبیر افغان)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

۱	د لیکوال سریزه	۱
۲	تر اسلام مخکې د اندلس شالید	۳
۳	د اندلس د نومونې وجه	۳
۴	جغرافیه او حدود یې	۵
۵	سیاسي او اقتصادي وضعیت	۵
٦	د قوطیانو شمېر او د مشر ټاکلو طریقه	٦
۷	رسمي مذهب او ژبه یې	۷
۸	ټولنیز ژوند	۸
۹	اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه	۹
۱۰	پر اندلس د مسلمانانو برید	۱۱
۱۱	په اندلس کې د مسلمانانو لومړنۍ اشتباه	۲۰
۱۲	د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پریکنده ماتې	۲۲
۱۳	د اندلس پر خاوره اموي خلافت	۲۵
۱۴	اندلس ته د تیریدلو فکر	۲٦
۱۵	د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول	۳۰
۱٦	د خلافت سقوط	۴۲
۱۷	مرابطین په اندلس کې	۵۲
۱۸	له قدرته د ملوك الطوائف ایسته کول او د اندلس اتحاد	۵۵
۱۹	د غرناطې د مملکت دور(یا وړوکی اندلس)	٦۰
۲۰	د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای	٦۲
۲۱	په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه	٦۵
۲۲	ماخذونه	٦۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د ليکوال سريزه

الْحَمد لله المتفرد بِالْبَقَاءِ والقدم، المنزه عَن الفناء والعدم، وصلواته على رَسُوله مُحَمَّد خير بريته، وعَلى آله وَصَحبه وأزواجه وَذريته.

دغه ليکنه مې د پوهنتون له لوري راته صنفي فعاليت په توگه انتخاب شوې وه چې موضوع د هغوی وه او تحقيق يې بايد ما خپله کړی وای. نو لومړی مې دا ليکنه په پوهنتون کې استاد ته وړاندې کړېده چې تر هغه وروسته استاد وهڅولم چې دا ليکنه يو ځای خپره کړم څو نور کسان ورڅخه استفاده وکړي، له دې امله مې وغوښتل چې د کتاب په بڼه يې واوډم او بيا يې انلاين کړم چې د گټې اخيستنې وړ شي.

د کتاب مراجع په اخر کې ذکر شوي دي، که څه هم محدود دي، خو ما پر هغو کتابونو تکيه کړې ده چې تر ډېره حده يې له خرافاتي رواياتو او بې ځايه ادعاگانو څخه ډډه کړې ده، ځينې مشهورې کيسې چې د اندلس په اړه په کتابونو کې موږ لوستې وې، هغه بې اساسه وې چې ما يې ځای پر ځای يادونه کړې ده او د رد دلايل مې هم ورسره راوړي دي.

مراجعو ته حوالې په لمنليک کې راغلې دي چې لوستونکو ته اساني شي څو نه د کتاب لوستلو تسلسل يې گډوډ شي او هم که يې ځای پر ځای د سرچينې کتل غوښتل هغه هم ژر پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ په اړه دقیقه پریکړه نه شي کیدای، د یوې موضوع په اړه منفي یا مثبت دریځ د هغې د دلایلو قوت او ضعف ته په کتو کېږي چې بیا هم سل سلنه پریکړه نه وي بلکې ترجیح ور کول کېږي، نو که دلته زه د ترجیحي قضاوتونو په اړه تر یوه بریده ښه وم، دا به مې د ښې مطالعې او غوره سرچینو پر انتخاب دلالت کوي او که خطاوتلی وم، نو زما قصور او نقص به په ګوته کوي.

په پښتو کې د اندلس په اړه زیاته څه نه دي لیکل شوي، که څه هم د موضوع دومره لویه ده چې باید د ماسټرۍ تیزس یا د دوکتورا ریزلتیشن پر ولیکل شي، اما زما دغه کار ښایي د راتلونکو زیاتونو لپاره یو ګام وي. نور ورځۍ کتاب ته چې تاریخ ته مو ورسره بوزي.

پېروز

۲۹/۱۱/۲۰۲۰

۹/۹/۱۳۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اسلام مخکې د اندلس شالید

د اندلس د نومونې وجه:

د اندلس پخوانی نوم ایباریه دی، رومیان چې دې سیمې ته راغلل د هسپانیه نوم یې پر کیښود چې وروسته په منځنیو پیړیو کې په سپین واوښت.[١]

د اندلس اوسنی نوم اسپانیه(هسپانیه) او پرتگال دی، شپږلکه کیلو مترمربع مساحت لري. د میلاد په دربیمه یا هم د پنځمې پیړۍ په شروع کې د فندال په نوم یو قوم چې عرب یې ونډال وایي، له سویډن، ډنمارك او ناروې څخه همدغې سیمې ته را وکوچیدل البته ځینو مورخینو دغه قوم او ورسره نور یې جرمني یاد کړي دي. د فندال معنا ده وحشت، کوچیتوب او له مدنیته پردیتوب، دغه کوچي قبایل په همدې سیمه کې د لیږ وخت لپاره واوسیدل له دې امله دغه منطقه د فندلسیا نوم واخیست چې وروسته اندلسیا/اندلس شوه. له دوی سره قوطیانو جگړې وکړې چې په پایله کې یې د عیسویانو د قوط په نوم یوې ډلې حاکمیت واخیست او د مسلمانانو تر راتلو یې حضور در لود.[٢]

خو ابن اثیر(مړینه: ٦٣٠هـ) په الکامل في التاریخ کې د اندلس د نومونې بله وجه هم ذکر کړې ده. دی وایي:

أَوَّلُ مَنْ سَكَنَهَا قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُشِ، بِشِينٍ مُعْجَمَةٍ، فَسُمِّيَ الْبَلَدُ بِهِمْ، ثُمَّ عُرِّبَ بَعْدَ ذَلِكَ بِسِينٍ مُهْمَلَةٍ، وَالنَّصَارَى يُسَمُّونَ الْأَنْدَلُسَ أَشْبَانِيَةَ، بِاسْمِ رَجُلٍ صُلِبَ فِيهَا يُقَالُ لَهُ: أَشْبَانِسُ، وَقِيلَ: بِاسْمِ مَلِكٍ كَانَ بِهَا فِي الزَّمَانِ الْأَوَّلِ اسْمُهُ إِشْبَانُ بْنُ طِيطَسَ، وَهَذَا هُوَ اسْمُهَا عِنْدَ بَطْلَيْمُوسَ. وَقِيلَ: سُمِّيَتْ بِأَنْدَلُسَ بْنِ يَافِثَ بْنِ نُوحٍ

---

[١] تاریخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ١١/١

[٢] اندلس من الفتح الی السقوط: ٧/١، قادة فتح الاندلس: ٥٦/١

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ عَمَّرَهَا. قِيلَ: أَوَّلُ مَنْ سَكَنَ الْأَنْدَلُسَ بَعْدَ الطُّوفَانِ قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُسِ، فَعَمَرُوهَا وَتَدَاوَلُوا مُلْكَهَا دَهْرًا طَوِيلاً، وكَانُوا مَجُوسًا.[٣]

ژباړه: لومړی هلته د اندلش په نوم قوم اوسيده چې په شين ويل کېږي، دغه سيمه د دوی په نوم ونومول شوه، بيا يې شين په سين واوښت، نصارا اندلس ته اشبانيه وايي، د هغه کس په نوم يې يادوي چې دلته راځړول شوی د هغه نوم اشبانس و، بل قول دادی چې د اشبان بن طيطس په نوم دغې سيمې پاچا در لود چې دغه نوم د اندلس لپاره مشهور جغرافيه پوه بطليموس هم تاييد کړی دی، د بل قول له مخې لومړی دا سيمه د نوح عليه السلام يوه لمسي اندلس بن يافث بن نوح وادانه کړه، بل قول دادی چې دلته لومړی تر طوفان وروسته د اندلس په نوم يو قوم اوسيده چې دا سيمه يې ودانه کړه او زيات وخت يې پکې پاچاهي وکړه، د دين له مخې مجوسيان وو.

د اندلس اطلاق يا پر ټول پرتګال او زياتره اوسنی سپين باندې کېږي يا هم اندلس هغې سيمې ته ويل کېږي چې مسلمانانو حکومت پر کړی دی.[٤]

---

[٣] الكامل في التاريخ : ٤/ ٣٥.

[٤] قادة فتح الاندلس: ٥٧/١.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جغرافیه او حدود یې:

اندلس یا جزیره نما ایبیریه د اروپایي وچې په جنوب لویدیځه برخه کې واقع ده، جنوب ته یې د فرانسې البرت غرونه دي، همداشان یې له افریقایي وچې څخه د جنوب په خوا کې د جبل طارق تنگی بیلوي چې له ختیځه تر لویدیځه یې عرض له ۱۳ تر ۳۷ کیلو میټره کېږي. دغه تنگی له بحر الاخضر یا اقیانوس او هم له بحر متوسط سره مښلي.

شمال او شمال لویدیځ ته یې بحر الاخضر دی، لویدیځ سواحل یې هم د محیط الاطلسي یا اقیانوس پر سمندر دي، ختیځ او جنوب ختیځ سواحل یې بیا پر بحر متوسط یا سپین سمندرگي دي چې بحر رومي یا بحر شامي هم ورته وایي.[۵]

سیاسي او اقتصادي وضعیت:

د اقتصاد له مخې اندلس پیاوړی و، زراعت، معدنیات او تجارت یې درلودل. دا هغه عوامل وو چې پر دغه مهمه جغرافیه یې نورو قوتونو ته د ور ختلو زړه ور کاوه. تر میلاد ۲۷ کاله وړاندې رومیانو د خپل مشر اوگستس په مشرۍ وکولای شو چې اندلس لاندې کړي، د میلاد په شروع کې د هغه ځای محلي اوسیدونکو رومي صبغه اخیستې وه، رومیانو د څو پیړیو لپاره دلته واک وچلاوه، اما د پنځمې میلادي پیړۍ له شروع سره چې دغې سیمې ته جرمنې او نورو قومونه راغلل لکه فنډال، الالان، سویفي، دا نو ۴۰۸م سنه وه چې دغه اشغال نورو سختو کورنیو جگړو ته لار پرانیسته او تر ډېره وخته دغو قومونو او قوط غربي جگړه مارو یو د بل وینې توی کولې. قوط اصلا له شمالي اروپا څخه راغلي دي، فنډال او نور قومونه هم د دغې سیمې اصل هستوگن نه دي، اما دوی یا د قوط د

---

[۵] قادة فتح الاندلس: ۵۶/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترې قبيلې يوه بله ښېښه دي چې اصل يې ممکن له قوط سره يو وي، يا هم لکه مخکې چې مو وويل له ناروې او شاوخوا سيمو دلته راغلل چې د قوطيانو له راتلو سره په جګړه اخته شول او په اخر کې يې قوط د روميانو ملاتړ هم تر لاسه کړ چې فنډال او نور قبايل يې مات کړل او د اندلس پر جزيره نما يوازې د قوطيانو پاچاهي شوه چې دوې پېړۍ يې دوام وکړ.[6]

قوط غربيان دغه مهال په غاله(ګاله) د فرانسې جنوب کې اوسېدل چې سختو جګړو يې د الا لان او فنډال قووت ور اوبه کړ او په ۴۲۹م کې مجبور شول چې شمالي افريقا ته د سمندر له لارې وتښتي، په دې ډول قوط وتوانيدل هسپانيه ونيسي او تر دغه مهال چې لا په شمال غربي سيمو کې د سويفي پاچاهي موجوده وه پر هغې يې هم برۍ تر لاسه کړ.[7]

د قوطيانو شمېر او د مشر ټاکلو طريقه:

که څه هم د هغه وخت په اړه د حصائيې معلومات نه شته خو له نويو مورخينو ځينو اندازه کړې ده چې د دوی شمېر له دوه لکه بيا تر څلور لکه رسيده چې د اصلي اوسيدونکو شمېر يې له شپږ ميليونه تر اووه اټکل شوی دی.

د واکدارۍ نظام يې پاچاهي او پر انتخاب ولاړ و، مشر به د نورو مشرانو او مذهبي کسانو له لوري ټاکل کيده، ځينو کسانو يې هڅه وکړه چې نظام مورثي کړي، خو دغه هڅې يې بريالۍ نه شوې، پاچا به اصل له قوط قوم سره اړه درلوده، له مشرانو څخه به و او ښه اخلاق به يې درلودل. مشر به د نورو قومي مشرانو له منځه انتخابيده اما وروسته يې عادت دا شو چې زورور به عرش د تورې په زور نيوی او پاچا به د پوخ مشر هم و.

---

[6] دولة الاسلام في الاندلس: ۲۷/۱- ۲۹.
[7] تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ۱۳/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچاکولای شول چې مذهبي کسان له خپلو منصبونو لرې کـړي، د چـارو پـه اړه چې يې څنګه خوښه وه هغه ډول به يې پريکړې کولې، پاچا يو مشورتي بورډ هم درلود چې د چارو په اړه يې مشورې ور کولې او خو لويه برخه واک له پاچا سره و، له دې امله نو دغه بورډ چنداني اثر نه در لود، پاچا به احکام صادرول، قوانين يې جاري کول او د مهمو امورو په اړه يې فيصلې کولې چې د مخې نيولو ځـوک يې نه و.

رسمي مذهب او ژبه يې:

د هسپانيه خلک د ورميانو تر راتلو مخکې بت پرستان وو، کلـه چـې روميـان پـر دغه سيمه واکمن شول نو عيسوي مذهب يې رواج کړ چې وروسته د دغې سيمې خلک هم په عيسوي مذهب شول؛ ځکه خلک د خپل واکمن په رنګ رنګېـږي او مورږ يادونه وکړه چې د دې سيمې خلکو د روميانو صبغه خپله کړې وه.

طليطلې يو لوی مجلس درلود چې زياتره غړي يې مذهبي کسان وو، دوی بـه پـه ځينو وختونو کې سره راټوليدل چې د هيواد د سترو قضاياؤ په اړه نظر ور کړي، د قوطيانو د واک مهال دا يو ستر ديني او سياسي قووت و. قوطيان له خپل سـخت وحشيتوب سره کلک مذهب پاله هم وو چې مذهبي کسانو ته يې زيات درنـاوی در لود، له دې امله نو مذهبي کسانو د اشرافو په شان ژوند در لود او له خلکو يې ډېر ثروت او مالونه تر لاسه کول.[۸]

قوطيانو چې د کاتوليک عيسويانو مذهب غوره کړ دغه مجلس يـوه رسـمي بڼـه واخيسته چې د پاچـا پـه امـر بـه دايـر کيـده، لوړپـوړي دولتـي کسـان بـه ورتـه راغونډېدل، په يوه وخت کې هم سـياسي او هـم دينـي مجلـس بلـل کيـده چـې

---

[۸] دولة الاسلام في الاندلس: ۳۰/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احکام او قوانین به یې د ګڼو قضایاو په اړه ور کول، تر دې وروسته یې واک پراخ شو، ان د سترې محکمې بڼه یې خپله کړه، د نورو بانفوذه قومي مشرانو مجلس هم دې دیني مجلس ته ورګډ کړل شو، نو د دولت په چارو کې د نظر ورکولو ستر مجلس وګڼل شو چې د نظر ورکولو له اړخه د طلیطلې مجلس تر ټولو ستر بلل کیده.[۹]

د اندلس لویه برخه اوسیدونکي د رومیانو له راتلو سره په مسیحي دین شول، رومیان کاتولیک وو، خو غربي قوطیان په لومړي سر کې اریوسي مذهبه وو چې عیسی علیه السلام یې بشر بالـه، تر ۳۷۷م همدغه باور دوام در لود، تر دې وروسته د ریکارید په وخت کې چې ۵۸۶م سنه کیده قوطیان هم د کاتولیک مذهب ته مایل شول. دغه یاد پاچا په دولتي کچه د یوه خاص مذهب له ملاتړه لاس واخیستل، په دې توګه ټولې کلیساوې د قوطیانو د واک مهال سره متحدې شوې او د کاتولیک مذهب له ملاتړه د پاچا تر نه ملاتړ وروسته رسمي ژبه لاتیني وټاکل شوه چې په ټولو ښارونو کې همدغه رسمي ژبه اعلان شوه.[۱۰]

ټولنیز ژوند:

هلته ولس درې طبقو ته ویشل شوی و: یوه د اشرافو طبقه وه، بله عامه طبقه وه او دریيمه یې د غلامانو طبقه وه چې وروستی دوې طبقې په خپل ژوند کې ازادې نه وې، حتا د عامو خلکو څخه څوک له یوه ښاره بل ته نه شوای نقلیدلای که تللی وای، بیرته یې اصل ښار ته واپس کاوه. د غلامانو خو هیڅ هم خپل نه وو، دوی په ټوله معنا د بل لپاره کار کاوه او خپل ژوند کې یې هیڅ نه درلودل. د یهودو ښه لویه برخه هم په طلیطله او شاوخوا سیمو کې اوسیدل چې هغوی هم تر غلامانو

---

[۹] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۴/۱.
[۱۰] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۷/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کم ژوند نه در لود، ځکه دوی له عام ولس سره مذهبي اختلاف در لود چې د دې اختلاف له امله هغوی په کرکه ورته کتل او د غلامانو په شان ژوند یې ورسره کاوه، که څه هم یهودو اشرافو او مخورو کورنیو ته رشوتونه هم ور کول اما له دې سره بیا هم په ښه ژوند کې نه وو او نه دا کار د ټولو یهودو په وس پوره و. یوازې اشراف او د واک خلکو ښه ژوند در لود نور خلک ټول د وسیلې په توګه د اشرافو او واکدارو لپاره ژوندي وو چې د ژوند هر څه یې په هر ګړي کې د بل لپاره کیدل او د واک بې انصافه واکدارانو به تل خپل بوج پر بې وزلو او کمزورو ور اچاوه چې د هغوی د واک ژرنده په وچلېږي.[11]

اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه:

د عربو له جزیرې څخه د اسلام تر خپریدو وروسته مسلمانان په لنډ وخت کې د افریقا تر بیدیا ورسیدل چې دلته د اسلامي لښکرو تر فراغت وروسته د ولید بن عبد الملک په وخت کې چې زیاتره مسلمانان له خپل منځي اختلافونو خلاص شوي وو او په ختیځ و لویدیځ کې د مسلمانانو لښکرو پر مختګونه کول، د اندلس لور ته هم په دې وخت کې اسلامي لښکرو سر ور ښکاره کړ. د عواملو په اړه یې ګڼ بحثونه شوي دي چې مسلمانان ولې اړ شول له افریقا څخه تر سمندر بلې غاړې ته یوې بلې وچې ته ور تیر شي او د خپل بخت ستوری پکې وازمویي؟

د تاریخ العرب و حضارتهم في الاندلس لیکوال پر دې خبره زور راوړی چې مسلمانان یوازې د الهي پیغام د رسولو او نورو قومونو ته د اسلامي اخلاقو او ارزښتونو د ښودلو لپاره هم دلته راغلي وو او هم د نړۍ نورو برخو ته. ده په کلکه دا خبره رد کړې ده چې مسلمانان دې د مادیاتو تر لاسه کولو لپاره هلته تللي وي

---

[11] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱/ ۱۱- ۲۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا دې هم د پاچاهي و امپراتوري د پراخولو هوس تر دې ځایه رسولي وي. نوموړي لیکوال د هغو روایاتو ضعف ته هم اشاره کړې ده چې جولیان د سبته والي د خپلې لور د عزت په خاطر د هغه وخت له پاچا لذریق سره خپه شوی و، یا هم لذریق چې د انقلاب له لارې واک نیولی و، جولیان له پخواني حاکم غیطشه سره ښې اړیکې لرلې له دې امله یې غوښتل چې مسلمانان پر اندلس ور وخېژي نو دوی ته یې دعوت ور کړ، یا هم د د غیطشه ملاتړو له مسلمانانو وغوښتل چې لذریق له قدرته کښته کړي. دا ټول روایات نوموړي لیکوال ضعیف ګڼلي دي. ده یادونه کړې ده چې موسی بن نصیر له قیروانه یوه حمله پر سبته وکړه او له جولیان(یا یولیان) سره یې د سولې تړون وکړ چې له مخې یې هغه پر سبته والي پاته شو او مسلمانان قیروان ته ساتنه شول. نوموړی د بحث په اوږدو کې یوځای داسې کاږي:

لا سيما أننا نعلم أن دوافع العرب والمسلمين، والتي ذكرناها في أول الفصل، كانت قوية للفتح والتحرير، فلم يكونوا بحاجة لمن يحثهم على هذا الواجب المقدس، بل هم الذين اتخذوا بادرة الفتح بقيادة قائدهم الشجاع طارق بن زياد.[۱۲]

ژباړه: په خاص ډول چې په لومړي څپرکي کې موږ د عربو او مسلمانانو د جګړې عوامل یاد کړل چې د فتحې او ازادۍ لپاره هغوی خپل اسباب درلودل، دې ته یې اړتیا نه در لوده چې بل څوک یې دې مقدس مسوولیت ته وهڅوي، بلکې دوی د خپل غیرتي مشر په قیادت خپله د فتحې لپاره وړاندې کیدل.

---

[۱۲] تاريخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۲۷)، البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۵/۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر اندلس د مسلمانانو برید:

لومړی په رمضان ۹۱ هـ کې چې له ۷۱۰ م سره یې سمون در لود لـه ۴۰۰ یـا ۵۰۰ مجاهدینو جوړ یوه کنډک د ابوزرعه طریف بن مالك په مشري پر اندلس بریـد وکړ، دا یـو لـوی جنګـي بریـد نـه و، بلکـې یـوه هڅـه وه چـې مسـلمانانو خپـل معلومات غښتلي کول. دوی پر څلورو کښتیو د اندلس لور ته لـه افریقـا واوښـتل چې هغه کښتی هم ورته جولیان برابرې کړې وې، پر کومه جزیره چې کښته شول هغه د پالوماس په نوم یادیده چې وروسته د طریف په نوم مشهوره شـوه. طریـف په جنوب برخه کې بریالي عملیات وکړل، له خاص مقاومت سره مخ نه شـو او د غنایمو له تر لاسه کولو وروسته بیرته بریالی افریقا ته راسـتون شـو.[۱۳] د دغـه ډول برید لارښوونه خلیفه ولید بن عبد الملك ورته کړې وه.

تر دې بریالیو عملیاتو او مهمو معلوماتو وروسته طارق بن زیـاد[۱۴] پـه خپلـه د تلـو تکل وکړ، په دې برید کې له هغه سره ۱۲ زره مجاهدین ملګري وو چـې زیـاترو یې له بربر قوم سره اړه درلوده، ځکه دا مهال موسی بن نصیر دلتـه موجـود نـه و، عرب مجاهدین له هغه سره قیروان ته تللي وو او زیاتره پاته کسان چې د طارق بن زیاد تر مشري لاندې یې فعالیتونه کول؛ بربریان وو. ځینـې مـورخین پـه دې انـد دي چې د طارق لښکر لومړی اووه زر و، وروسته موسی بن نصیر ورته پنځـه زره نور اضافي کسان ولېږل چې شمېر یې ۱۲ زرو ته ورسید، اما سهي قول دادی چې له لومړي سره هغه تر خپله قومانده لاندې ټول کسان بیولي وو چې همدې ۱۲زرو ته یې شمېر رسیده. ابن اثیر هم د ۱۲ زره کسانو قول یاد کړی دی.

---

[۱۳]تاریخ العرب... : ۲۸.

[۱۴] د طارق د نسب سلسله: طارق بن زیاد بن عبد الله بن رفهو بن ورفجوم بن ینزغاسن بن ولهاص بن یطوفت بن نفزاو. البیان المغرب في أخبار الأندلس والمغرب (۲/ ۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تاریخي سرچینو معلومېږي چې طارق به له سبته د اندلس لور ته تیر شوی وي، ځکه د هغه له لښکر چې پر کومو کښتیو تیریده د هغوی یوه برخه ورته جولیان برابرې کړې وې که څه هم له طارق سره هغه عربي کښتۍ هم وې چې په تونس کې جوړېدې او په طنجه کې ورسره ولاړې وې. ده غوښتل په ټوله معنا له سمندر څخه پټ تیر شي چې څوک پرې خبر نه شي. د سبته مقابل لور ته بل ساحل د جزیره خضراء په نوم و چې ښايي طارق دلته خپل کسان کښته کړي وای، اما هلته ځینو کسانو د هغه د مخې نیولې هڅه وکړه چې بیرته یې په شپه کې خپل لوری بدل کړ، یوه ډله اس سپاره یې پر هغه بله غاړه کښته کړل چې له کښتیو د پوځ د کښته کیدو مهال د هغوی امنیت خوندي کړي، په شپه کې کښتۍ له یوه لوري ډکېدلې او بل لور ته یې سپاهیان وړل چې ښايي تر یوه شپه یې زیات وخت نیولی وي.

د پوځ تر تیرولو وروسته یوه کیسه چې ډېره مشهوره ده وایي، طارق رحمه الله خپلې کښتۍ وسوځلې او پوځ ته یې خطبه ورکړه چې اې خلکو یوه لور ته مو سمندر دی او بل ته دښمن نو د تیښتي لار نه شته... اما دا کیسه له څو اړخونو کمزورې ښکاري:

یو دا چې باوري تاریخي ماخذونو د دې کار یادونه نه ده کړې، نو پر کمزورو تاریخي سرچینو باور نه دی په کار، که دا کار واقعا شوی وای، نو باوري تاریخي سرچینو یې حتمي یادونه کوله، لکن په تاریخونو کې دغه اسطوره په پنځمه هجري پیړۍ کې مشهوره شوه چې د اندلس له فتحې تر درې پیړۍ زیاتې وتلې وې او دا خپله شکونو ته لار پرانیزي.

دویم دا چې د کښتیو سوځول که د هغه اراده وای، نو حتما یې باید له موسی بن نصیر یا خلیفه څخه اجازه اخیستې وای، ځکه جولیان د موسی بن نصیر متحد و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغه سره يې د سولې تړون در لود، که يې د هغه کښتۍ سوځولای نو حتمي خبره ده چې جوليان به موسى ته شکايت کاوه او داسې هيڅ شکايت تاريخونو نه دی نقل کړی.

دريیم دا چې که کښتۍ يې سوځولای نو د تونس جوړې کښتۍ د مسلمانانو د بيت المال وې چې په يوازې سر طارق رحمه الله داکار نه شوای کولای، حتما يې بايد هم له خپلو لوړپوړو چارواکو اجازه غوښتې وای او هم يې له علماؤ پوښتنه کړې وای چې د دې بيت المال د کښتيو سوځول شرعا څنګه دي؟

څلورم دا چې حتمي نه ده دغه حمله دې بريالۍ شوې وای، که طارق تر جنګ پيلولو مخکې داسې يو ګام اخيستی وای نو دا ښايي د مسلمانانو د يومخيزې تباهۍ سبب شوی وای چې ګنا به يې د طارق پر غاړه وه او هغه د يوه مسلمان په توګه دومره لويي اخروي او دنيوي مسووليت ته ولې ځان ور کړی وای؟ نه عقلا دا سره لګېږي ځکه مسلمانانو راپارونې ته اړتيا نه در لوده، هغوی چا په زور دلته نه وه راوستي، بلکې د جهاد جذبې دلته راوستلي وو، نو دې ته اړتيا نه وه چې هغوی بيا بيا راوپارول شي او د جهاد پر ميدان په زور ور ځغلول شي، هغوی که د تيښتې لار درلودای يا نه، د جهاد له ميدانه يې تيښته نه کوله تر دې لويې لښکرونه د مسلمانانو د ډېرو وړو لښکرونو په وړاندې په ګونډو شوي وو لکه د فارس او روم ستر لښکرونه، نو دلته د کښتيو د سوځولو اړتيا نه ليدل کيده.

پنځم دا چې غالبا دغه اوازه به د اندلس خلکو خپره کړې وي، ځکه د هغوی لښکر يوه نسبتا واړه لښکر مات کړ، نو دوی به د ځان خلاصولو لپاره اوازه ګډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې وي چې هغوی د تیښتې لار پر ځان بنده کړې وه نو په وچ زور د ځان له خلاصولو پرته یې بله لار نه وه، ځکه یې سخت جنګ وکړ او میدان یې وګاټه.[15]

طارق چې د غره پر کومه برخه کښته شو د هغه ځای نوم کالپي و، خو له دې ورځې وروسته د جبل طارق په نوم تر ننه یادیږي.

د مورخینو ترمنځ په دې کې اختلاف دی چې په کومه کال دغه حمله ترسره شوه؟ صحت ته نژدې قول دادی چې په رجب ۹۲ کې وه له ۷۱۱ میلادي سره یې سرخوري. د ده دغه برید په پسرلي کې و چې د برید لپاره دغه موسم د ښې هوا له امله بیخي مناسب معلومیږي.

طارق په همدې سیمه کې څو شپې پاته شو، خضراء جزیره یې ونیوه، شاوخوا سیمې یې تر کنټرول لاندې راوستې. د جبل طارق د غره شمال پلو یوه کلا وه چې طارق د عبد الملك بن عامر المعافري په مشري یوه دسته ور ولیږله او د قرطانجه په نوم دغه کلا یې هم ونیوه. تر دې وروسته له تنګې سره تړولې مبنتې سیمې د مسلمانانو په لاس کې شوې، عبد الملك المعافري د جزیرة خضراء او ورسره شاوخوا سیمو د امنیت ساتلو مسوولیت ومانه چې جولیان یې مرسته کوله، په دې توګه د مسلمانانو شا خوندي شوه او له افریقا سره یې اړیکې ساتل هم خوندي کړل.

د اندلس له مشر لذریق (ځینو کتابونو یې نوم ردریك یاد کړی دی، رذریق هم راغلی او د واقدي له خوا اذرینوق نومول شوی دی[16]) سره تر مخامختیا دوه نیمې میاشتې وړاندې طارق د هغه له لوري له وړو وړو مقاومتونو سره مخ شو، لذریق لومړی ښایي فکر کړی وي چې د هغه قومندانان به مسلمانان شاتګ ته اړ کړي،

---

[15] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۸/۱، تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس.
[16] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۱/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل ورور زوی بنج(Banj) یې راولېږه چې په جګړه کې ووژل شو، د قوطیانو له قومه د تدمیر په نوم قومندان یې راولېږه، هغه چې د مسلمانانو قووت ولید لذریق ته یې د فوري مرستې احوال ور کړ او د لوی ګوابش په اړه یې خبر ور کړ.

لذریق په دې وخت کې د هیواد شمال ختیځه برخه کې مصروف و، په هیواد کې یې هلته او دلته لا شورشونه نه وه غلي کړي، له دې امله یې د هیواد وضعیت د امنیت اړخه چندان ښه نه و، د مسلمانانو د راتګ له خبر سره سم هغه د مخامخ ټکر لپاره تیاري کوله، په دې وخت کې یې هڅه وکړه چې د غیطشه له کورنۍ سره جوړه وکړي او د مسلمانانو مقابلې ته اندلسیان یو صف کړي. د مسلمانانو تاریخونه د هغه د لښکر په اړه له مبالغې ډک دي، څوک یې د لښکر شمېر ۴۰زره بولي او نور روایات یې ان تر یولک ښیي، خو د هغه د هیواد شرایطو ته په کتو ویل کیدای شي چې تر مسلمانانو به زیات وو اما په دومره لویه پیمانه هم نه.

دواړه لښکرې د شذونه په سیمه کې سره مخ شوې چې د هسپانیې جنوب لویدیځه برخه کېږي، اما د جګړې دقیق میدان معلوم نه دی، هسپانوی مستشرق سافیډرا وایي چې دوې جګړې شوې دي: یوه د شذونه ښار ته څیرمه شوې ده چې د رتین غره او لاخاندا بحیرې په منځ کې واقع شوې ده، دویمه هغه مهال وشوه چې لذریق تیښته وکړه د سلمنقه ښار ته نژدې بله جګړه وشوه او دی پکې ووژل شو همدلته نژدې ښخ کړل شو. اما له ده سره نور مستشرقین یوه خوله نه دي، هغوی د عربي مورخانو په شان وایي چې یوه جګړه پیښه شوې ده، ددوی په اند چې دا جګړه د بکه یا لکه له وادي سره نژدې په شذونه سیمه کې وشوه چې لذریق پکې قتل او لښکر یې ماته وخوړه.

ځینې عرب مورخین وایي چې لذریق تیښته وکړه د وادي طین په نوم یوه نهر کې غرق شو، دوکتور حسین مؤنس په دې باور دی چې د دغه طین او هغه نهر ترمنځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشابهت لیدل کېږي چې له شقوره نهر څخه بیل شوی دی او نوم یې Guadalentin دی، دا نهر د مرسیې په ولایت کې دی چې د هسپانیې مشرقي برخه کېږي، اما دا احتمال د واټن د لیریوالي له امله ډېر زیات کمزوری دی، ځکه جنګ په جنوب لویدیځه برخه کې پیښ شو او دغه سیمه په ختیځه برخه کې ده چې احتمال یې بیخي کم دی.

دغې جګړه اووه ورځې دوام درلود، د ۹۲ کال د رمضان له ۲۸ تاریخه پیل شوې د شوال تر ۵ نیټې یې دوام وکړ، دا یوه ډېره پراخه جګړه وه چې خورا زیاتې سیمې یې رانغاړلې. په تاریخ کې په ګڼو نومونو یاده شوې ده لکه: معرکة البحیره، وادي بکه،وادي البرباط، شریش، سواني او سواقي. د دوکتور احمد مختار العبادي په شان یو خاص ځای د دې جګړې لپاره ټاکل ګران کار دی، نو احتمال زیات لري چې د جګړې په دې ورځو کې دې په هغو ټولو ځایونو کې زیات یا کم جنګونه شوي وي چې مورخانو یې یادونه کړې ده. البته دا د شذونه جګړه ده چې د هغې پر لویه او پراخه سیمه یې اثر کړی او سیوری یې پر غوړلی و.

د قوطیانو لښکر د مسلمانانو په نسبت ډېر لوی و، اما له دې سره یې ماته وخوړه؛ دلته ځینې اسباب شته چې د قوطیان د بخت ستوری یې له ځلیدا واچاوه او پر اندلس د مسلمانانو دوره راغله. دا خبره په تاریخي لحاظ ثابته ده چې لذریق د واک پر سر نور سیالان هم درلودل په خاص ډول د غیطشه یادونه ډېری مورخینو کړې ده. مورخین وایي چې لذریق د مسلمانانو د حملې مهال په شمالي برخه کې بوخت و، هغه له هماغه ځایه یې هڅې پیل کړې چې خپل مخالفان هم د مسلمانانو د یوه پردي قووت خلاف یو کړي، تر ډېره حده هغه په دې هڅو کې بریالی هم شو، خورا زیات امیران، دیني کسان او خپل مخالف کسان یې د مسلمانانو په مقابل کې سره یو کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما د ده دغه کار که یوه لور ته د دوی صف ور لوی کړ، خو بل لور ته یې د جګړې پر میدان تاوان ورته وکړ، هغه مخالف امیران او له لذریق څخه بد وړونکي مشرانو د جنګ پر ډګر اخلاص ونه کړ او د جګړې په سختو شیبو کې یې لذریق د مسلمانانو رحم ته خوشي کړ او دوی هر یوه د ځان ژغورنې لار ونیوه چې د هغوی خپل منځي اختلاف د دومره لوی لښکر د ماتې سبب شو چې همدغه معامله بیا له مسلمانانو سره هغه مهال بیرته وشوه چې دوی اتحاد ختم کړ او د یوه بل وینې توی کول یې پیل کړل نو د هسپانویانو یوه لښکر دوی په مخه کړل او د اندلس برخلیک یې ور بدل کړل.[۱۷]

غربي قوط ماته وخوړه، لښکر یې سره ګډوډ شو او دروند مالي و ځاني زیان یې اوچت کړ، د لذریق په اړه دقیق اطلاعات نه شته خو د مسلمانانو هم درې زره کسان په شهادت ورسیدل. طارق سمدستي د فراري دښمن په تعقیب پسې شو، د شذونه ښار یې ونیوی، د وخت له ضیع کیدو پرته یې د استجه ښار ته مخه کړه چې دلته د لښکر پاتي شونې را ټول شوي وو او دا ښار یې محاصره کړ.

طارق چې د قوط د قووت په اوبه کیدو باوري شو نو د اندلس پر مرکز طلیطله یې د برید پلان جوړ، هغه مهال چې طارق د طلیطلې خواته روان و، د مغیث رومي په نوم یې یوه مجاهد ته اووه سوه کسان سپاره مجاهدین ور کړل او له استجه یې د قرطبې لور ته ولیږه او په خپله یې پر طلیطله برید وکړ.

مغیث ښار ته نژدې واړول او له هغه ځای یې هڅه وکړه چې ښار ته لار پیدا کړي، اخر په دیوال کې د سوریانو له امله مسلمانان د ښار پر فتحه کولو وتوانیدل او د ښار حاکم له پوځ سره یوځای یوې کلیسا ته پنا یووړه چې له ښاره بهر وه او د شنت اجلح په نوم یادیده، مسلمانانو هغوی محاصره کړل، حاکم چې له ځان پر

---

[۱۷] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۵/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاع ونه توانید نو طلیطلې ته یې د تیښتې هڅه وکړه خو د مغیث په لاس ورغی او پاته پوخ له یوې مخې له منځه یووړل شو.[۱۸]

طارق د اندلس پلازمینې ته ورغی خو له پوځه خالي وه، حاکم یې یوه بل ښار ته تیښته کړې وه او ښار کې یوازې یهود پاته وو چې مسلمانانو په نورو ځایونو کې هم ښه معامله ورسره کړې وه او دوی هم ژمنه کوله چې له ښارونو به له مسلمانانو سره یوځای دفاع کوي ځکه دوی له پخواني حاکم څخه ښې خاطرې نه درلودې، د څو ښارونو تر فتحې وروسته طارق د ژمي تیرولو لپاره بیرته طلیطلې راغی چې ځینې مورخین وایي نه په ژمي کې یې هم فتوحاتو ته دوام ور کړ البته د هغه ځای هوا ته په کتو سخته معلومیږي.

د ۹۳ کال په رمضان کې موسی بن نصیر هم له خپل ۱۸ زره کسیز لښکر سره اندلس ته راغی، ځکه له طارق سره لښکر کم راغلی و او یو څه کسان یې زخمیان او شهیدان هم شول، نو د دې لپاره چې د اندلس فتح ژر بشپړه شي موسی رحمه الله هم له ستر عربي لښکر سره د طارق تر تنګې راتیر شو او له خپل لښکر څخه ۲۰ ډلې جوړې کړې چې ګڼو ساحو ته یې ولیږلې، دوې ډلې یې له ځان سره وساتلې او یوه بله ډله یې خپل زوی عبد العزیز ته و رکړه، په ځینو ځایونو کې مقاومت وشو په ځینو نورو کې دښمن فرار وکړ، په ۹۴ کې کې موسی طلیطلې ته راغی طارق یې هرکلي ته ور ووت، له دې ځایه یې خلیفه ولید بن عبدالملك ته استازی ولیږه او په پسرلي کې دواړه مشران یوځل بیا د نویو بریاو په نیت وخوځیدل چې ان طارق د فرانسې تر البرت غرونو ورسید، ځینې تاریخي

[۱۸] البیان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۱۰/۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

روایات خو لا دا ادعا هم کوي چې طارق فرانسې ته هم ننوت اما دا خبره يې لـه کوم تاريخي ثبوت پرته د منلو وړ نه ده.[۱۹]

بل لور ته د موسی زوی عبد العزيز هم په دې فتوحاتو کې خپله ونډه واخيسته او ګڼ ښارونه يې ونيول، په ځينو ښارونو کـې يـې لـه قومنـدان تـدمير سره د کلنـۍ جزيې پر سر سوله وکړه، دغه خبرونه چې په دمشق کې خليفه ته ورسيدل هغـه د مسلمانانو پر پوځ وډار شو او فکر يې وکړ چې دومره زيات د دښمن په سيمه کې تګ له خطرونو خالي نه وي، نو يې موسی ته استازی ولېږه چې نـور پرمختـګ ودروي او ده ته ورشي، خو په ورتګ کې تر لېږ ځنـډ وروسـته يـې بـل اسـتازی ولېږه ا د سمدستي ورتګ غوښتنه يې کړې وه، اشبيليه يې جبل طارق او تنګي ته د نژدېوالي له امله د اندلس پلازمينه وټاکله.

موسی د ۹۵هـ په ذي الحجه کې له اندلسه روان شو، خورا زيـاتې شـمير غنـايم، بنديان او ګران بيه هديې ورسره وې، د سرچينو په وينا چې فلسـطين تـه د ورتلـو مهال د خليفه ورور امير سليمان بن عبدالملک ترې وغوښتل چې يو څـه وخـت انتظار وکړي څو خليفه وفات شي او دا هر څه د هغه په حساب کـې شـمار شي، نو به د فتحې شرف ده ته وګرزي، خو موسی ورسره ونه منله او دمشق ته يې خپل سفر جاري وساته، خو خليفه د امر د نه پر ځای کولو له امله ورته غوسه و، په لنډ وخت کې خليفه وفات او ځای يې سليمان ونيوی چې هغه موسی بن نصير تـه د نامعلومو عواملو له امله درنه سزا ور کړه البته وروسته يې اړيکې سره ښـې شـوې، موسی په ۹۷ يا ۹۸ هـ کې وفات شو او دمشق ته تر راتلو وروسته د طارق بن زياد

---

[۱۹] تاريخ العرب...: ۲۸ تر ۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هيڅ درک نه دی لګيدلی چې هغه پر کومه ولاړ يا يې کومه دنده واخيسته، خو دې دواړو مشرانو په څلور کاله کې هغه څه وکړل چې ټول امت يې حيران کړ.[۲۰]

په اندلس کې د مسلمانانو لومړنی اشتباه:

موسی د خليفه د غوښتلو له کبله ټوله هسپانيه فتحه نه کړه، زوی يې لنډ وخت دلته حکومت وکړ او شمالي ختيځې او لويديځې سيمې يې تر کامل کنټرول لاندې نه وې، د واليانو يو په بل پسې راتګ د دې سبب شو چې په شمال لويديځ کې د جليقيه په نوم سيمه چې ياغيانو پنا پکې اخيستې وه او دلته يې مسلمانانو ته سرخوږی جوړاوه خاصه توجو ونه وکړي، دا سيمه ډېره ويرونکې او غرنی وه چې د مسلمانانو لښکرو زړه نه ښه کاوه چې پکې وردننه شي، عربي تاريخونه د بلای په نوم د يوه کس نوم يادوي چې د دې باغيانو مشري يې کوله او په دې سيمه کې يې خپل مرکز جوړ کړی و. دغه کسان په لومړي سر کې ليږ و، د وخت په تيريدو سره يې شمېر زياتيده او نور اندلس ته يې خطر هم ډېريده چې اخر هم اندلس ته له دې ځايه خطر متوجې شو او مسلمانانو ګټلې سيمه بيرته له لاسه ور کړه.

په اندلس کې د عنبسه بن سُحيم الکلبي او عقبه بن الحجاج السلولي د والايتونو مهال هغوی دغه خطر ته متوجې شول، پر دې سيمه يې بريدونه وکړل او کوښښ يې کاوه چې د باغيانو له وجوده يې پاکه کړي مګر په دې کار کې بريالي نه شول.

د البرت غرونو يا غربي ساحل لورته د کنتبريه په غرونو کې يوه بله ډله هم وه چې په اندلس کې د مسلمانانو له شتون سره مخالف وو، په پيل کې يې د دغو غرونو

---

[۲۰] ياد کتاب: ۴۳تر ۴۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شرقي برخه کې خپل تجمعات متمرکز کړل، په دغه لور کې یې د مشر نوم عربي تاریخونو بطره یاد کړی دی چې د حکومت نوم یې کنتبریه راوړی. په لومړي سر کې یې خاص اهمیت نه درلود، خو وروسته یې خپل ارزښت زیات کړ، د بطره زوی الفونسو اول چې کله د بلای له لور سره واده وکړ نو په اندلس کې د مسلمانانو لپاره د ستر خطر بنسټ کیښودل شو. د یوسف بن عبد الرحمن الفهري د ولایت مهال د بشکنس سیمې مقاومت ډېر شوی و، ممکن په جلیقیه کې د بلای د ډلې مقاومت پر نورو سیمو باندې هم اثر کړی وي چې هغوی هم خپل مقاومت ته زور ور کړ.

د خلیفه عمر بن عبد العزیز رحمه الله په زمانه کې سمح بن مالك خولاني(۱۰۰تر ۱۰۲ هـ) د اندلس والي شو، هغه په اندلس کې د مسلمانانو قواوې متحدې کړې او پر نژدې یاغي حکومتونو یې حمله وکړه چې په لومړي سر کې بریالی و، خو د طولوشه ښار په محاصره کې دښمن پر هغه له بهره برید وکړ او د ده په شمول زیات مسلمانان هم شهیدان شول، عبد الرحمن الغافقي په تکلیف وتوانیده چې د مسلمانانو د لښکر پاته کسان اربونه ته ورسوي. دغې ماتې د نورو سیمو خلکو ته هم زړه ور کړ چې د مسلمانانو پر ضد سر اوچت کړي او کړي تړونونه مات کړي.

یو بل مشکل چې مسلمانانو په نورو سیمو کې هم ورسره مخ شول، هغه د عربي قبیلو خپل منځي اختلافات وو چې نه یوازې یې په اندلس کې د مسلمانانو قووت اوبه کړ بلکې په ډېری هغو سیمو کې چې د مسلمانانو اولنیو کسانو فتحه کړې وې دوی په همدې ډول بیرته وبایللې.[۲۱]

---

[۲۱] تاریخ العرب...: له ۴۷ تر ۵۲، دولة الاسلام...: ۵۵/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پریکنده ماتې:

د عبد الرحمن الغافقي په مشري د مسلمانانو یو ستر لښکر چې شمېر یې دقیق معلوم نه دی خو په تخمیني توګه شاوخوا اویا یا اتیا زرو ته رسېږي، پر فرانسه برید وکړ. په دې وخت کې فرانسویانو د واک پر سره شخړه وه، د کارل مارتل په نوم یوه کس یې زیاتره سیمې نیولې وې او ځان یې د واک وړ باله او جنوب کې یې الدوق اودو بله پاچاهي جوړه کړې وه چې د مسلمانانو له برید سره مخ شو. هغه مهال چې د فرانسې جنوبي سیمه د مسلمانانو تر سخت ګواښ لاندې وه او د الدوق پاچاهي مسلمانانو لاندې کوله کارل مارتل د مسلمانانو د ملاقات لپاره په چمتوالي بوخت و.

د عبد الرحمن په مشري د مسلمانانو لښکرو د الدوق پاچاهي دړې وړې کړه او د هغه لښکرې یې سره وپاشلې، ټوله پاچاهي یې د مسلمانانو په لاس کې پرېښوده او د خپل مخالف پاچا کارل مارتل لمنې ته یې ځان ور واچاوه چې د مسلمانانو له چلاخې یې خوندي کړي. کارل مارتل چې وړاندې یې لا د مسلمانانو مقابلې ته ځان چمتو کاوه دا یې مناسب وخت وباله.

مسلمانان د مروج نهر اللوار جنوبي برخې ته رسیدلي وو چې درې ښاخونه یې سره بیلیدل همدلته د فرانسې تازه دمه لښکرې د هغوې مقابلې ته راوړاندې شوې. مسلمانان یوه لور ته له ډېره وخته په جګړه جګړه تر دې ځایه راغلي وو، بل لور ته یې د فرانسې د دې تازه دمه ځواک هیڅ اندازه نه وه لګولې، لوار ته په راتلو عبد الرحمن الغافقي غوښتل چې تر سیند ورت تیر شي او پر هغوی برید وکړي چې د کارل مارتل له ستر سپاره لښکر سره مخ شو له دې امله اړ شو چې د تور او بواتییه ښارونو ترمنځ پرتې سیمې ته را شاته شي او کارل د تور ښار له غربي لوري پر لوار لښکر راتیر کړ او مسلمانانو ته یې په څو کیلو مترۍ کې واړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو له ستړیا او پردي وطن سره یو بل مشکل د هغو غنیمتونو و چې دوی په جنوبي فرانسه کې تر لاسه کړي وو او په دې سره یې ځانونو ته نه یوازې د حمل ونقل مهال ستوماني جوړه کړې وه، بلکې د ساتنې له امله یې پریشانه هم وو چې لښکر به هر وخت د دې غنایمو ساتنه کوله. له بله پلوه د مسلمانانو شمېر هم تر خپل لومړي شمېر کم شوی وو، ځکه چې د شهیدانو او زخمیانو ترڅنګ یې ځینې ډلې په نیول شویو ښارونو کې د ساتنې لپاره پرې ایښې وې.

د ۱۱۴هـ د شعبان په وروستیو کې چې د ۷۳۲م د اکتوبر ۱۲ یا ۱۳ نیټه کېده د دواړو لښکرو ترمنځ ورې ورې نښتې پیل شوې چې اووه یا اته ورځې همدې ډول جګړې دوام در لود او په نهمه ورځ عمومي جګړه ونښته، توله ورځ جګړه وشوه او د شپې په داخلیدو هم ونه دریده، د سهار په راختو بیا جګړه پیل شوه، نژدې وه چې فرانسویان په جګړه کې ماته وخوري خو په دې وخت کې یوې اوازې د مسلمانانو صفونه او لیکې سره ګډوډې کړې، یو ناڅاپه اوازه شوه چې د فرانسویانو یوه ډله د غنایمو معسکر ته ننوتې ده او په دې سره د لومړیو لیکو لویه برخه مجاهدین د غنایمو د ساتنې لپاره د شا صفونو ته ولاړل، دې ګډوډۍ د مسلمانانو حالت بدل کړ او عبد الرحمن د نظم د برقراره کولو لپاره دلته او هلته منډې وهلې چې د دښمن یو غشی پر برابر شو او د جنګ په میدان کې له اسه ولوید او شهید شو. په دې سره د مسلمانانو په لښکر کې ویره خپره شوه او د لښکر نظم سره خراب شو، ورسره هممهاله دښمن هم فشار زیات کړ او زیات شمېر مسلمانان یې شهیدان کړل، له دې سره مسلمانانو مقاومت وکړ څو د شپې تیاره خپره شوه، دواړه لښکر یو له بل سره بیل شول چې د اکتوبر ۲۱ تاریخ او د روژې لومړۍ لسیزه پیل شوې وه. د مسلمانانو مشرانو تر خپل منځي مشورې وروسته وپېیله چې د بریا چانس مو تیر شو، نو ځکه یې په شپه کې شاتګ وکړ، خپل مرکز یې همداسې له غنایمو ډک دښمن ته پرېښود او دوی خپل شا ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمو ته را شاته شول. سهار کارل او پخواني دښمن خو اوسني دوست اودو د مسلمانانو په معسکر کې خاموشي حس کړه، په ډېر احتیاط ورته را مخته شول چې یوازې ځینې زخمیان یې پیدا کړل، د هغوی تر وژلو وروسته یې غنایم واخیستل او د مسلمانانو د تعقیب پر ځای یې همدا بریا کافي وبلله او بیرته د خپل مرکز لور ته ستانه شول.

دا چې په دې جګړه کې څومره مسلمانان او څومره یې د مقابل لوري کسان وژل شوي دي؟ دقیقه نه شي معلومیدای، البته د جګړې شدت او زیاتې مودې ته په کتو ویلای شو چې مړي به زیات شوي وي او ممکن د مسلمانانو ځاني زیان ځکه زیات وي چې د مشر په شهادت یې نظم خراب شو او په عیني حال کې یې مورال هم د پخوا په شان پاته نه شو، له دې سره دښمن د هغوی په دې حالت پوه شو او فشار یې پر زیات کړ چې په دې وخت کې د مسلمانانو ګډوډي د هغوی زیان زیات کړ. دلته د مسلمانانو او غربیانو روایات دي چې یو یې هم له اعتدال څخه کار نه اخلي، د غربیانو ځینو روایاتو د مسلمانانو د مړو شمېر ۷۵۳۰۰ کسان ښودلی دی په داسې حال کې چې د مقابل لوري زیان یې یوازې ۱۵۰۰ ښودلی.

دا حتمي خبره ده چې د مسلمانانو شهیدان به زیات شوي وي، مګر په هغه کچه نه دي شوي چې ځینې تاریخونو یې یادونه کړې ده. دلیل یې خپله د همدې جنګ له جریانه تر لاسه کیدلای شي، مسلمانانو په هغه ورځ چې خپل مشر یې شهید شو بیا هم تر ماښامه یې مقابله وکړه او د شپې په تیاره کې یې لښکر شاته کړ، دویم دا چې دښمن د هغوی په تعقیب پسې سهار نه دی ورغلی، که د مسلمانانو قووت تر هغه اندازې کم شوی وای چې ځینو تاریخونو یې یادونه کړې ده نو د یو مخیزې له منځه وړنې لپاره یې دښمن ولې د تعقیب نه کاوه؟ بسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځ د یوه لوی لښکر مخه نیول او بیا یې په تعقیب پسې نـه ورتـګ خپلـه د دې دلیل دی چې زیات مسلمانان شهیدان شوي دي مګر د لښکر لویه برخه بیـا هـم موجوده وه چې د ځان ساتنې لپاره یې هر کار کولای شوای، له دې امله دښمن د جنګ له میدانه د مسـلمانانو شـاتګ بـس وبالـه او پـه تعقیـب پسـې یـې نـه دي ورغلي.[۲۲] دا یقیني خبره ده چې کـه پـه دې جګـړه کـې مسـلمانانو ماتـه نـه وای خوړلې نو د اروپا لویه برخه بـه د مسـلمانانو تـر سـلطې لانـدې راتلـه خـو دغـې جګړې د اروپا برخلیک بدل کړ او په دې خبره اروپایي مورخین هم اقرار کوي.

د اندلس پر خاوره اموي خلافت:

تر هغه وروسته چې په اسیا کې د امویانو خلافت د عباسیانو په لاس په **۱۳۲هـ** کې رانسکور شو، د هشام بن عبد الملک یو لمسی عبد الرحمن بن معاویه بـن هشـام الداخل صقر قریش له اسیا تیښته وکړه او اروپا ته په تلو یې هلته د امویانو خلافت جوړ کړ. پر دغه سیمه به مخکې د امویانو والیانو د دوی په نوم حکومـت کـاوه، کله چې خلافت په اسیا او افریقا کې له منځه ولاړ نو دغه سـیمه یـې د وروسـتي مورچل په توګه وساتله او عبد الرحمن الداخل پرې د امویانو خلافت جوړ کړ.

عبد الرحمن د **۱۱۳هـ ۷۳۱**م مهال د شام په دیر حنین یا تدمر سیمه کې پیدا شوی دی، مور یې له بربر قبیلې سره تړاو لري، پلار یې د خلافت د کورنۍ یو ځـوان و چې په ځواني کې د **۱۱۸هـ ۷۳۶**م مهال وفات شو او د هغه پـلار هشـام بـن عبـد الملک یې د اولادونو پالنه وکړه.

عبد الرحمن هغه مهال چې عباسیانو یې پر کورنۍ چاپه وهله په ښکار پسې وتلی و، کله چې خبر شو پـر خپلـه مخـه ولاړ، تـر ډېـر تکلیـف وروسـته فلسـطین تـه

---

[۲۲] دولة الاسلام في الاندلس: ۱/ ۹۲- ۱۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسيد، هلته يې غلام بـدر او د خـور ازاد شـوى غـلام سـالم ابـو شـجاع هـم ور ورسيدل، ابو شجاع په دې سيمه کې شناخت درلود، په افريقا او اندلس کې يې له موسى بن نصير سره وخت تير کړى و، عبد الـرحمن مصر ـ تـه ولاړ او هغـه لـه ځايه د افريقا اوسني تونس ته ورسيد، تر دا مهاله لا د عباسيانو واک دې ځاى ته نه وو رسيدلى چې د اموي کورنۍ نورو اميرانـو هـم دې لـور تـه پنـا راوړه. د دې ځاى امير عبد الرحمن بن حبيب الفهري غوښتل چې اموي اميران يا مـړه يـا هـم ژوندي ونيسي خو عبد الرحمن فرار وکړ او د بربر قبايلو ته يې پنا ور وړه.

عبد الرحمن په شمالي افريقا کې له يوه ځايه بل ته نقليده او پنځه کاله يې دلته په همدې بڼه تير کړل، لومړى د بربر قبيلې له مکناسه پښتې سره اوسيده، بيـا د خپلـو ماماګانو قبيلې نفزه ته ترې ولاړ، دلته په پاته کيدا يې د نورو بربر قبيلو ملاتـړ هـم تر لاسه کړ، د مغيله قبيلې سره د اوسيدنې مهال يـې هغـوى ډيـر خيـال وسـاته او ابوقره يا ابن قره د ده د اقامې مهال هغه پټ وساته چې زيان ورته ونه رسيږي.

اندلس ته د تيريدلو فکر:

عبد الرحمن د طنجه ساحل ته نژدې پـه مغيلـه قبيلـه کـې اوسـيده، د خلافـت د کورنۍ سره د اړيکو له امله هغه په اندلس کې له حالاتو خبر و، بيا يې د خور ازاد شوى غلام سالم هم د دې سترې سيمې په اړه خـبرې ورتـه کـولې او پـه شـمالي افريقا کې د هستوګنې مهال يې د اندلس د ګډوډۍ خبرونه تر لاسه کول.

له ۱۳۰هـ وروسته په اندلس کې د صميل بن حـاتم الکـلابي او يوسـف بـن عبـد الرحمن الفهري خپل سرى حکومت و چې له نورو عربي قبـايلو سره پـه جنجـال کښيوتى و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اندلس کې د امويانو موالي هم موجود وو، دوی له اموي کورنۍ سره ښې اړيکې درلودې، د دې مواليانو مشر ابو الحجاج يوسف بن بخت په جيان کې د مواليانو مشر و، همداشان يې ابو عثمان عبيد الله بن عثمان او عبد الله بن خالد هم د مواليو مشران وو، دوی نه يوازې په خپلو خلکو کې محبوبيت درلود بلکې د ښه ثروت او ځمکو خاوندان هم وو.

عبد الرحمن د صميل او لاس پوځي والي يوسف فهري مشغولتيا د ځان لپاره په ګټه وبلله او له دې درې مشرانو سره يې د خپل غلام بدر په وسيله اړيکه ونيوه، هغوی تر خپل منځ مشوره وکړه او دا خبره يې سره پخه کړه چې عبد الرحمن الداخل پر دوی حق لري چې ملاتړ يې وکړي، ځکه هغه خپل وروستي سخت حالات دوی ته په تفصيل بيان کړي وو، له دوی يې مرسته طلب کړې وه او خپل پخواني احسانونه يې ورته ياد کړي وو چې له ده سره بايد په دې سختو شرايطو کې مرسته وکړي. دوی غوښتل له صميل سره هم مشوره وکړي ځکه هغه هم ددې سيمې له مشرانو څخه و او له دوی سره يې اړيکې بدې نه وې. دوی په ډېره سخته موکه پيدا کړه چې صميل ته خپله خبره وکړي، هغه په لومړي سر کې خبره تاييد کړه البته وروسته يې فکر وکړ چې د الداخل په راتلو د ده او کورنۍ قدرت يې ختمېږي نو يې فکر بدل کړ او هغوی يې وډار کړل چې الداخل که راشي زه جنګ ورسره کوم او د هغه راتګ زموږ لپاره د خطر زنګ دی، او که يوازې د پنا لپاره راځي بيا پروا نه کوي او دی يې ملاتړی دی، خو امارت يې نه قبلوي. له دې درو مشرانو سره د عبد الرحمن غلام په ۱۳۶هـ کې اړيکه نيولې وه.

له صميل څخه تر ناهيلي وروسته دې درو مشرانو د هغه مخالف لوري ته مخه کړه، له هغو يمنيانو سره يې اړيکه ونيوه چې صميل يې مشر ور وژلی و، هغوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل انتقام لپاره هم د اوبـو څـګ تـه لاس ور اچـاوه سمدسـتي يـې لـه دې درو مشرانو سره د هغوی خبره ومنله او د عبد الرحمن پر راتګ ورسره سلا شول.

کله چې يوسف او صميل په سرقسطه کې د خپلو مخالفانو په ټکولو بوخـت وو، دوی دا مهال د الداخل د رابلو مناسب فرصت وباله او هغه ته يې پنځه سوه ديناره ور ولېږل چې د ده پر ميلمه پاله قبيله يې وويشي او د ده مشکلات په حل کـړي، نو د ۱۳۸ په ربيع الثاني کې هغه د منکب په بندرګاه کې اندلس تـه راغـی چـې د مريه او ماله ښارونو ترمنځ وه. دلته يې پلويانو او هغو درو مشرانو تود هرکلی وکړ، لومړی د ابن خالد منزل ته ولاړ، بيا هغه له ځايه د ابن عثمان کلي ته ولاړ چې په طرشه کې پروت و.

يوسف فهري چې په دې چاره خبر شو، نو د بيره حاکم ته يې وليکـل چـې هغـه ونيسي، خو په دې وخت کې د هغه پر شاوخوا زيات کسان راټول شوي وو او نـو د نيولو چانس يې تير شوی و. په سرقسطه کې د خپلو مخالفو له ټکولو چې دی او صميل فارغ شول نو صميل غوښتل چې سمدستي د الداخل خبره خلاصه کـړي، مګر يوسف دې ته تيار نه و، بل لور ته د الداخل پلويانو اوازه ګډه کړه چې هغـه يوازې دلته د سرخوندي کولو لپاره راغلی دی نه د امـارت پـه لټـه، د يوسـف پـه لښکر کې هم غوغا ګډه وه او نه يې غوښتل چې د الداخل پر وړاندې کوم اقـدام وکړي، له دې سره ژمی شو، بارانانونه او سړه هوا هم بـل خنـډ شـو، لـه دې املـه يوسف لښکر ته امر وکړ چې قرطبې ته ولاړ شي او د الداخل کـار وځنـډوي. پـه دې توګه الداخل سمدستي له خطر څخه وژغورل شو.

د ۱۳۸ هـ د کوچني اختر خطبه د لومړي ځل لپاره د اردن د پوځ د مشر په غوښتنه په ريه ښار کې د الداخل په نوم وويل شوه او د يوسف نوم ايسته شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په الريه کې يې شل ورځې تيرې کړې، د بربر قبيلې له مشر- عبد الرحمن بن عوسجه يې ملاتړ وغوښت چې هغه يې ملاتړ وکړ او څلور سوه بربري کسان يې د عبد الرحمن الداخل ملاتړ ته ولېږل چې دا موالي اصلا د يزيد بن عبد الملک بلل کيدل او اوس د عبدالرحمن په ولاء کې راغلل. يمنيانو او بربريانو د خپلو راتلونکو ګټو په خاطر له عبد الرحمن سره لاس يو کړ او د هغه تر مشرۍ لاندې يې د نظام تغيير ته زړه ښه کړ، خو داسې بربر ډلې هم وې چې له صميل او يوسف سره يې لارې يو کړې وې، ځکه هغوی خپلې ګټې د هغوی په شتون کې ليدلې.

الداخل چې له ريه شذونه ته روانيده نو د ملاتړو شمېر يې دوه زرو ته رسيده، د بربر له مغيله قبيلې هم ښه ډېر کسان ورسره يوځای شول، د فلسطين د پوځ مشر- چې همدلته ميشت و، هغه ته هر کلی ووايه، له شذونه يې خپل موالي د حمص لښکر ته چې په اشبيليه او غربي سيمو کې ميشت وو، ولېږل او له خپله مسيره يې خبر کړل، د هغوی د موافقې تر لاسه کولو وروسته عبد الرحمن الداخل اشبيليې ته مخه کړه، اشبيليې ته په رسيدو، يمنيانو، شاميانو ا د هغه ځای نورو اوسيدونکو په همږغي ورته هر کلی ووايه چې په سر کې يې ابو الصباح يحيی اليحصبي او حيوه بن ملامس الحضرمي وو، دوی د اطاعت قسمونه ور ته وکړل او په دې سره د الداخل د ځواک شمېر ډېر زيات شو چې سپاره يې درې زره او ګڼشمېر پياده پوځ هم ورسره ملتيا کوله. په دې وخت کې يوسف او صميل غوښتل چې پر عبد الرحمن بريد وکړي، نو د قنسرين او بيره پوځ يې له ځان سره واخيست د هغه لور ته يې حرکت وکړ، الداخل چې يې په اراده خبر شو، له اشبيليې يې د قرطبې لور ته کوچ وکړ، صميل چې د هغه په اراده خبر شو بيرته وګرزيد او د قرطبې د ساتنې لپاره يې ګړندی تګ کاوه، په دې وخت کې د دوی دواړو پوځونو ترمنځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې یو نهر مانع و چې یو پوځ یې یوه لورته او بل یې بل لور ته د قرطبې پرخوا روان وو.

د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول:

د نهر اوبه په دې وخت کې زیاتې وې، نو یوه لوري هم پر بـل د بریـد تکـل نـه شوای کولای، الداخل غوښتل تر یوسف وړاندې قرطبې ته ولاړ شي، نو یوځای یې اور بل کړ چې مقابل لوری فکر وکړي دوی کوچ نه دی کړی، نو په شپه کې یې غوښتل چې کوچ وکړي او دښمن په ځان خبر نه کړي، اما یوسف او صـمیل یې ناځاپي حرکت ته متوجې شول او الداخل قرطبې ته په ننوتلو کې ناکام شو. نو که به یو لښکر تګ کاوه بل هم مجبور و، که به هغه پړاو کاوه بل هم اړ و، ان تر دې چې په مصادره کې نومي ځای کې د یوسف لښکر قرطبې ته نژدې پړاو وکړ او د عبد الرحمن مقابلې ته یې تیاري وکړه.

دواړو ډلو درې ورځې انتظار وکړ چې د نهر اوبه یوڅه کښته شي، د ذي الحجـې له شپږم تاریخ دوشنبې څخه تر پنځم د پنجشنبې تر ورځې د ۱۳۸هـ کـال انتظـار وشو. په دې وخت کې عبد الرحمن پر دوو کارونو فوکس وکړ: یو دا چې د پوځ ترتیبات او تنظیم یې خلاص کړل، پر لښکر یې مشران وټاکل، دویـم یـې پـه دې اړه فکر وکړ چې څنګه وکولای شي دوی د دښمن لور ته ور تیر شي او هغوی له نهره د تیریدلو پر مهال غرض په ونه لري.

د عبد الرحمن بن نعیم الکلبي په نوم یو کس یې د شامیانو پر اس سپرې ډله مشر کړ، د یمنیانو د پیاده ګروپ مشر یې بلوهه اللخمي تعین کړ، د عاصـم بـن مسـلم الثقفي په نوم یو کس یې د بربر او بني امیه پر پیاده ګانو مشر کړ، د بنـي امیـه پـر اس سپره ډله یې حبیب بن عبد الملك القرشي مشرـ وټاکـه، د بربـر د اس سـپرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو مشري يې ابراهيم بن شجره البرنسي ته ور کړه، په اخير کې يې د ټول پوځ مشري د مواليو يوه مشر ابو عثمان عبيد الله بن عثمان ته وسپارله او يو لوی بيرغ يې ور کړ.

د دويم مشکل د حل لپاره عبد الرحمن له يوسف فهري سره په تماس کې شو، له هغه څخه يې يوې روغې جوړې ته د رسيدلو لپاره د خبرو اترو غوښتنه وکړه، يو پلاوی يې د يوسف لورته ولېږه چې خبرې پيل کړي او د هغه د پخوانيو شرطونو منلو ته يې ځان چمتو وښود. هيله يې اصلا دا وه چې يوسف د ده د لښکر د تيريدو مهال کوم نظامي عمليات ونه کړي او هغه ته يې فکر وکړ چې د خبرو مهال بايد دواړه لښکرې سره نژدې وي چې خبرې ژر مخته ولاړې شي، په دې بانه يې ځان ور تير کړ او يوسف يې خطا کړ، هغه پر لښکر هيڅ بريد ونه کړ او پسونه و غوايي يې هم د ميلمستيا لپاره ور ولېږل، شپه يې په ارامه فضا کې تيره کړه او په دا سبا يې د جګړې لپاره چمتوالی وکړ چې د يوسف لښکر هيڅ تيار نه و، د ۱۳۸ کال د جمعې په ورځ يې په داسې حال کې د يوسف پر لښکر بريد وکړ چې هغه بالکل ناخبره و، له هر ډول نظامي تياري پرته د جنګ ميدان ته کښته شو، درې کسانو يې د پياده پوځ مشري واخيسته چې کنانه بن کنانه، جوشن بن صميل او عبد الله بن يوسف الفهري وو، د شاميانو اس سپره ډله يې علي بن عبيد الکلابي ته ور کړه، د يوسف يوه ازاد شوي غلام خالد سودي د يوسف د موالي او له بربر قبيلې د دوستانو مشري ته اوږه ور کړه.

مصاره ته نژدې جګړه پيل شوه، دا ډېره لنډه وه، د الداخل سپرو پر زړه او راسته اړخ هجوم ور ووړ، په لنډ وخت کې د جګړې له ميدانه خالد سودي او له بربريانو و د يوسف له مواليو جوړ لښکر يې پښې سپکې کړې، د پياده پوځ درې مشران ووژل شول، د چپ اړخ سرلښکر عبيد بن علي الکلابي هڅه وکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل دریغ ثابت وساتي خو د عبد الرحمن د سپرو په وړاندې یې ځان نه شوای ټینګولای، نو له ډېرو کسانو سره یوځای ووژل، په دې وخت کې صمیل او یوسف ته له تیښتې پرته بله لار نه وه، یوسف الفهري هڅه وکړه چې قرطبې ته داخل شي، خو د بربریانو یوه مشر له دې منعه کړ نو مجبور شو چې طلیطلې یا بیره ته پنا یوسي.

تر بریا وروسته عبد الرحمن قرطبې ته داخل شو، د جمعې لمونځ یې په جامع جومات کې ادا کړ او همدلته خلکو له هغه سره بیعت وکړ. په همدې وخت کې د الداخل د لښکر ځینو کسانو د صمیل او یوسف له هستوګنځیو چور تالان وکړ، د زرګونو دینارو پراته صندوقونه یې یووړل، الداخل چې په دې چورتالان خبر شو امر یې وکړ چې بند یې کړي او تالا شوي شیان خپلو مالکانو ته وسپاري، نو د یمنیانو کمعقلانو هغه د قریشو په تعصب ملامت کړ، اما هوښیارو مشرانو یې خبره تایید کړه، د هغه امر یې ومانه که څه هم په زړه کې یې له ده څخه خپګان پیدا شو. یمنیانو اصلا له یوسف او صمیل څخه ځانونه بېغمه کول، تر دې ارمان وروسته یې ځانو ته ښې ونډې غوښتې چې په دې سره یې د عبد الرحمن پر شخصیت خطا شوي وو، نو خپلې خطا ته تر پام کیدو وروسته یې غوښتل چې د هغه خلاف انقلاب وکړي، په دې مشرانو کې د اندلس د لویدیځې برخې مشر-ابو الصباح الیحصبي وړاندې و، چې الداخل ته معامله رسوا شوه او د ځان ساتنې لپاره یې ژر امنیتي تدابیر ونیول. د پولیسو یوه ټولۍ یې پر خپله شاوخوا وګومارله، مشري یې عبد الرحمن بن نعیم الکلبي ته ور کړه چې د قضاعه قبیلې و او دوی ته یې وفادارسي ثابته وه، دا د الداخل په حکومت کې لومړی رسمي منصب و چې یوه کس ته ور کړل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې بريا وروسته په اندلس کې يوځل بيا د امويانو حکومت جوړ شو، عبد الرحمن د جمعې په ورځ چې د ذي الحجې لسمه نيټه کيده د ۱۳۸هـ کال چې له ۷۵٦م سره يې سمون درلود خپله نوې واکمني له شام څخه ډېره لرې بيا جوړه کړه. اما يوسف او صميل ارام نه کيناستل، هغوی له مختلفو ځايونو بيا لښکر راغونډ کړ او د عبد الرحمن ټاکل شويو واليانو ته يې خطر جوړ، ځوکسان يې له خپلو دندو وشړل، پر قرطبه يې د هغه په غياب کې د زوی په وسيله حمله وکړه او چور چپاول يې وکړ، الداخل بيرته تر لاسه کړه او د يوسف زوی يې تيښتې ته اړ کړ. بيرته ته يې د يوسف او صميل مقابلې ته مخه کړه چې په بيره کې ديره وو، هغوی ته په ورتلو پوه شو چې دوی خبرې او سوله کول غواړي، ځکه د ده د مقابلې توان يې په ځان کې نه ليده، نو د بنديانو پر تبادله، د عبد الرحمن د امير منلو پر شرط يې داسې سوله سره وکړه چې د يوسف او صميل په جايدادونو او ممتلکاتو به کار نه لري، د هغوی کومکيانو او ملګرو ته به عمومي عفوه کيږي نو به پر اندلس د امير عبد الرحمن الداخل امارت وي چې دوی به يې هم مني، د وضعې د قراريدو د تضمين په خاطر يې د يوسف دوه زامن د برمته وو په توګه له ځان سره وساتل او په ۱۴۰ هـ کې له هغوی سره سوله وشوه او عبد الرحمن تر سرګردانيو وروسته يوځل بيا د اموي خلافت بنسټ کيښود.[۲۳]

البته الداخل خپل حکومت ته د خلافت نوم نه دی ور کړی، په لومړي سر کې يې خطبه هم د عباسي خليفه ابو جعفر المنصور په نوم ويله، تر لس مياشتې وروسته، يې د عبد الملک بن عمر المرواني په مشوره د هغه نوم له خطبې ايسته کړ، تر دې وروسته يې هم ځان خليفه اعلان نه کړ، بلکې ابن الخلفاء يې ځان ته غوره کړ، ده فکر کاوه چې خلافت په يوه وخت کې دوه نه وي، او له هر چا سره چې د حجاز، شام او عراق واکمني وي هغه اصل خليفه او د امير المومنين لقب

[۲۳] تاريخ العرب...: ۹۱- ۱۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحق دی. حالات همداسې پاتـه وو، د الـداخل اولادې واک میـراثي کـړ، د دربیم عبد الرحمن تر راتګ وروسته هغه په ۳۱٦هـ کې اموي خلافت اعلان کـړ. عبد الرحمن الاول له ۱۳۸ څخه تر ۱۷۲هـ واکمني کـړې ده چې ټوله مـوده یـې تقریبا ۳۴ کاله کیږي. ورپسې یې زوی هشـام اول واکمـن شـو، چـې لـه ۱۷۲ تـر ۱۸۰هـ واکمن و او اته کاله یې واک وچلاوه. بیا حکم اول واک ته ورسید چې له ۱۸۰ تر ۲۰٦ هـ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۲٦ کاله کیږي. ورپسې عبـد الرحمن الثاني یا اوسط واک ته ورسید چې له ۲۰٦ تر ۲۳۸ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۳۲ کاله کیږي. بیا محمد اول واک ته ورسید چې له ۲۳۸ څخه تـر ۲۷۳ یې واک وچلاوه، د واک موده یې ۳۵ کاله کیږي. منذر بـن محمـد ورپسـې واک ته ورسید چې له ۲۷۳ بیا تر ۲۷۵ یې د واک موده وه چې دوه کاله کیږي. تر ده وورسته عبد الله بن محمد امیر شو، دی له ۲۷۵ تر ۳۰۰ هـ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۲۵ کاله کیږي. تر ده وروسته محمد د عبـد الـرحمن نـاصر پـلار واک ته ورسید چې د یادولو وړ موده یې کار نـه دی کـړی، تـر ده وروسـته عبـد الرحمن الثالث(الناصر) واک ته ورسید له ۳۰۰ څخه تر ۳۵۰ کالـه یـې حکومـت کړی چې همده د امویانو خلافت په اندلس کې د ۳۱٦هـ مهال اعلان کړ. پـه دې سره د امویانو د امیریت دوره پای مومي او د خلافـت عهـد یـې پیلېږي. پـه دې وخت کې فاطمیانو له عباسي خلافت څخه جلا د بل خلافت اعلان وکړ، عباسي خلافت کې فارسي او نور عجمي عناصر داخل شوي وو او هغه اصل قرشیت تـه یې صدمه د واک په تر لاسه کولو رسولې وه او د عبـد الـرحمن الثالـث اداري او عسکري خدماتو ته په کتو د اندلس خلکو د خلیفه د لقب مستحق وباله، نو ځکه ده په خپل وخت کې د امویانو خلافت په اندلس کې اعلان کړ.

د ناصر تر مړینې وروسته د هغه زوی حکم ثاني چې المستنصر بالله لقب یې و، د خلافت چارې په لاس کې ونیوې، ده له ۳۵۰ څخه تر ۳٦٦هـ خلافـت وکـړ، پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې وخت کې يې عمر ۴۸ کلونو ته رسيدلی و. د خلافت په چارو کې يې د خپل پلار تګلاره مخته وړه. د ده په وخت کې له بر او بحر څخه پر مسلمانانو بريدونه وشول خو حکم يې په کلکه دفاع وکړه او په شمال کې موکې ته پټ دښمنان يې له ډاره سولې او د امن ژوند ته اړ کړل چې لـه ده سره يـې د سـولې او نـه جنـګ تړونونه وکړل.

حکم مستنصر بالله ډېر ښه خلافت وکړ، د ده وخت د انـدلس د خلکـو لپـاره يـو زرين چانس و، نوموړی عالم، فقيه، په انسابو خبر، د تاريخ عالم او ګڼشمېر نور صفات يې در لودل چې په همدې سره د ده په وخـت کـې علـوم وغوړيـدل، لـه بغداد او نوور ځايونو يې کتابونه اندلس ته وړل او دلته د علم لپاره په چټکي کار کيده. مشهورو علماؤ ته يې احوال ور کاوه چې د هغوی د تاليفاتو لومړنی نسخې هغه ته ور کړي او په دې سره يې د اموي خلافت پـه کتـابتون کـې زرګونـه ټوکـه کتابونه راغونډ کړي وو؛ ابن حزم په دې اړه وايي: د هغو فهرستونو شـمېر چـې د کتابونو نومونه پکې ليکلي وو، ۴۴ ته رسيده، په هـر فهرسـت کـې ۵۰ ورقـې وې چې يوازې د ديوانو نومونه پکـې لـيکلي وو. د دې کتـابتونو چـارې د ده د ورور عبد العزيز له غاړې وې، د منذر په نوم ورور ته يې د قرطبې تعليمي چارې ور له غاړې کړې وې. په خپل وخت کې يې ستر علماء را جمعه کـول، کتابونـه يـې را ټول کړل او د بې وزلو اولادونو ته يـې د وړيـا تعلـيم زمينـه برابـره کـړه، د قرطبـې پوهنتون ته يې خاصه توجو وکړه او د نړۍ مشهور علماؤ يـې ورتـه راوبلـل، سـتر معاشونه او لويې ډالـۍ يـې ور کـولې، د ده د دورې پـه اړه يـو هسـپانوی مـورخ لافونتي وايي: د حکم ثاني دوره د ادب او تمدن دوره وه.

حکم د ۳٦٦هـ مهال وفات شو او پر ځای يې زوی هشام المؤيد چې ۱۱ کالـه او اته مياشتې عمر يې در لود، کېناست. له دې سره چې د خلافـت لپـاره د هغـه وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورونه موجود وو، خو ده بیا هم د خپل زوی او خلافت په حق کې ستره اشتباه وکړه، دا کار یې نه یوازې له مسلمان ملت سره جفا وه بلکې په اندلس کې یې د مسلمانانو برخلیک بدل کړ، د اموي خلافت دبده یې لـه منځـه یـووړه او واک د خلیفه پر ځای د هغه د یوه کارمند ابن ابي عامر تـه پـه لاس ورغـی چـې ماشـوم خلیفه د هغه په لاسونو کې لوبیده. په دې سره د خلیفه او خلافت یوازې نوم پاتـه شو او واک د امویانو له کورنۍ بلې ته نقل شو چې عامریه کورنۍ بلله کیده چې د عبد الرحمن بن ابي عامر الملقب په شنجول له مرګ سره د هغوی د کورنۍ واک هم پای ته ورسید او اندلس په یوه کورنۍ جګړه او ملوك الطوایفي کـې ور دننـه شو، ان د ۴۲۲هـ مهال د امویانو د بخت ستوری یومخیز پریوت او د قرطبې اهـل د خلافت او اموي کورنۍ د واك پای اعلان کړ او د اندلس په زیاتره لویو ښارونو کې د هغه ځای حاکمانو له مرکز څخه خپلواکي اعلان کړه.

له دې ځایه ممکنه ده چې ووایو د اموي کورنۍ واك د حکم مستنصر پـه مـرګ په ۳٦٦ کې پای ته ورسید او له دې نیتې د عامریه کـورنۍ دور پیـل شـو چـې لـه خلیفه هشام څخه یې مشروعیت واخیست او تر یوه وخته یې د هغه په نوم باندې واک هم وچلاوه. خلیفه ته نژدې محمد بن ابي عامر ځانګړی څارونکی، جعفـر بن عثمان المصحفي لوی وزیر او په شمالي جبهه کې د پوځ قوماندان غالـب بـن عبد الرحمن د هغه وصیت نافذونکي وو چې حکم مستنصر د خپل زوی هشام د ولیعهدی لپاره کړی و.

بل لور ته د په دولت کې یوه بـل سـتر اړخ د صـقالبه وو مشرانو فـائق او جـؤذر غوښتل چې د اموي کورنۍ یو بل وتلی شخص امیر مغیره بن عبد الرحمن الناصر د حکم مستنصر ورور د هشام پر ځای خلیفه شي څو د خلافت وحـدت وسـاتل شي. صقالبه د خلافت په مانۍ کې د ښه پوره قووت خاوندان وو، هغوی غوښتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د نوي خليفه پر ضد قيام وکړي، مگر ابن ابي عامر او المصحفي يې په سريعو اجراءاتو مخه ونيوه، د هغوی انتخاب شوی خليفه مغيره يې قتل کړ او صقالبه يې په زور د خپلو غوښتنو منلو ته اړ کړل. له دې وخت څخه د ابن ابي عامر دور پيلېږي چې په ۳٦٦ کې يې د شمال لور ته د دښمن پر ضد پوځي عمليات هم وکړل او خپل نوم يې خلکو ته په ښه توگه ور وپېژندی، ورو ورو يې له خپلې مخې هغه کسان پورته کول چې د ده د واک په لار کې خنډ وو، په دې سره يې مصحفي هم يوه ورځ زندان ته ټيله کړه او هغه وروستی خنډ يې د خپل ځان په وړاندې هم له لارې ايسته کړ. مصحفي د ۳۷۲ هـ مهال د هغه په زندان کې وفات شو. مصحفي تر دې مخکې د شمالي جبهې له قومندان غالب سره د يوې دوستۍ له لارې غوښتل چې خپل پخواني مخالفتونه هير کړي او د ابن ابي عامر خلاف نوې جبهه پرانيزي، غوښتل يې د غالب لور خپل زوی محمد ته وغواړي، خو ابن ابي عامر يې په لار کې خنډ شو او د غالب لور يې د خپل ځان لپاره وغوښتله چې په دې سره يې د هغوی د اتحاد نه يوازې مخه ډب کړه بلکې غالب يې د خپل ځان په خوسر کولو د ځان متحد جوړ کړ چې ورپسې د ۳٦۷ مهال په يوه حمله کې له خپلو لښکرو سره د هغه لښکرې هم له ځان سره واخيستې او په شمال کې يې گڼ فتوحات وکړل چې په راتلو يې خليفه د ذي الوزارتين لقب ور کړ او هغه وظيفه يې ده ته وسپارله چې مخکې مصحفي او غالب دواړو مخته وړه او په سره ابن ابي عامر په دولت کې تر خليفه وروسته لومړنی کس بلل کيده.

ابن ابي عامر په دويم قدم کې دا کار وکړ چې د حکم مستنصر د قواؤ پر ځای يې ځان ته نورې لښکرې جوړې کړې، په سوکه سوکه يې د خپلو باوري لښکرو شمېر زيات کړ چې ان په اندلس کې د حاکم مطلق بڼه يې خپله کړه او په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د هغه یوازینی سیال د هغه خپل خوسر غالب د شمالي جبهې قومندان پاته شو چې په عسکري خدماتو کې یې ښه نوم در لود.

ابن ابي عامر د هغه پر ځای بل کس چې نوم یې په اندلس کې تر هغه کم نـه و، جعفر بن علي بن حمدون المعروف په ابن الاندلسي راوغوښت، د وزیر لقب یې ور کړ، له خپلو خاصو کسانو یې کړ او د حضره پوځ قومندان یې وټاکـه. پـه دې سره د غالب بن عبد الرحمن غوسه راوپاریده، هغه پوهیده چې ابن ابي عامر یـې په وړاندې دسیسه جوړوي، یوازې د هغه خپله پوهه هم نه وه، بلکې د خلیفه مور هم هغه وپاراوه چې ابن ابي عامر نه یوازې ستا په وړاندې دسیسه جوړوي بلکـې خلیفه یې هم له واکه اچولی دی. خوسر خپل زوم یوې ولیمې چې په انتسه ښـار کې یې جوړه کړې وه، طلب کړ، دواړه په انفرادي توګه سره کیناستل او خبرې یې وکړې، غالب د محمد بن ابي عامر د وژلو لپاره توره وکښه چې هغه په ډېر انتیکه ډول له دې حملې وژغورل شو او سمدستي خپلـې پلازمینـې قرطبې تـه راسـتون شو، دلته یې خاص لښکر تیار کړی و، د غالب قومندان پر اوسیدن ځای یې برید وکړ او هغه یې ترې ونیوی، غالب له ډېرې مجبـورۍ اړ شـو پـه هسـپانیه کـې لـه شمالي دښمنانو سره لاس یو کـړي، لـه هغـوی سره یوځـای یـې د ابـن ابي عـامر خلاف په ۳۷۱هـ محرم کې جګړه وکړه، له انتسه ښار سره نژدې دواړې لښکرې یو له بل سره لاس او ګریوان شوې، نژدې وه چې ابن ابي عامر ماته وخوري خـو پـه دې وخت کې پر غالب ناڅاپه د زړه حمله راغله او هغه د جګړې په میـدان کـې ومړ او د ابن ابي عامر ستوری بیا هم وځلید.

د ۳۷۲هـ مهال یې خپل نژدې کس جعفر بن علي بن حمدون د حضره لښکر مشر ته دسیسه جوړه کړه او د یوې دسیسې په ترڅ کې یې هغه مړ کړ او بیا یې د هغـه قاتلین هم اعدام کړل چې د هغه د مرګ تور پر ده پوري نه شي، پـه دې سره یـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اندلس کې ټول هغه کسان له منځه یووړل چې ده د خپل ځان په اړه خطر ترې احساساوه، له دې سره یې ځان ته منصور لقب غوره کړ او په منبرونو به د هغه نوم یادیده. د ده په اړه ابن خطیب السلماني لیکي:

تاریخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۱۹۷)

کان ابن أبي عامر آیة في الدهاء والمکر والسیاسة عدا بالمصحفي علی الصقالبة حتی قتلهم، ثم عدا بغالب علی المصحفي حتی قتله، ثم عدا بجعفر بن علي بن الأندلسي علی غالب حتی استراح منه ثم عدا بنفسه علی جعفر حتی أهلکه ثم انفرد ینادي صروف الدهر: هل من مبارز.

ابن ابي عامر په هوښیاري، فریب او سیاست کې یوه ځانګړې نښه وه، مصحفي یې پر صقالبه وو ور مست کړ هغوی یې په مړه کړل، بیا یې په غالب باندې مصحفي ګوښه او قتل کړ، ورپسې یې په جعفر بن علي الاندلسي- باندې غالب وواهه ځو یې له هغه ځان بېغمه کړ، اخر یې جعفر په خپله له منځه یووړی بیا یې تر دې مبارزې وروسته ویل: ایا کوم بل مبارزه کوونکی هم شته؟!

نوموړي د شمالي دښمنانو خلاف تر ۵۰ زیاتې حملې وکړې چې په یوه حمله کې هم نه دی ناکامه شوی، ده به تل په خپلو حملو کې هجومي تګلاره غوره کوله چې دښمن دفاعي حالت ته اړ کړي، ابن ابي عامر په خپلو حملو کې هغو ځایونو ته ورسید چې مخکې هیڅ اسلامي سپه سالار هغه ځای ته نه وو رسیدلی، په دې سره یې دښمن ته دا په ډاګه کړه چې اسلامي لښکرې که وغواړي نو د هغوی هر ځای په هر وخت کې تر برید لاندې راوستلای شي او د هغوی هر ښار ته خطر جوړولای شي.د دغو حملو په لړ کې یې تر ټولو مشهوره حمله د ۳۷۱ کال حمله وه چې د ځینو پاچاهانو د تادیب لپاره یې وکړه، دغه حمله یې د غالب

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرستې لپاره کړې وه، په دې سره يې د دښمنانو اتحاد مات کړ او د هغوی ښارونه يې يو په بل پسې سقوط کړل اما د ژمي په راتلو او د واورې په اوريدو يې خپلې لښکرې د خپل هيواد لور ته ستنې کړې چې په دې سره يې دښمن اړ کړ ده ته جزيه ومني.

په ۳۷۴ کې يې د برشلونه خلاف بله حمله وکړه، او د ۳۷٦ پر مهال يې د ليون د غوږ پيچ لپاره بريد وکړ چې د ترون له ځينو مادو يې مخالفت کړی و.

ابن ابي عامر له ۳٦۸هـ څخه د يوه ښار بنسټ هم کيښود چې زاهره نوم يې ور کړی و، په ۳۷۰ کې دغه ښار تکميل شو چې دی له خپلو خاصو کسانو سره ورنقل شو او د خليفه په مقر کې پر ځان ډاريده له دې امله يې نور نه غوښتل چې له خليفه سره يوځای د هغه په قصر کې واوسي.

منصور ابن ابي عامر د ۳۹۲هـ په رمضان کې د ٦۵ کلونو په عمر مړ شو چې نژدې ۲۵ کاله يې د واک واګې په لاس کې نيولې وې. ابن ابي عامر مورخينو نابغه بللی دی، نوموړی د منځنۍ طبقې کس و چې له دې حالته يې ځان پاچاهي ته ورساوه، داسې يو سلطنت يې جوړ کړ او ځان يې داسې واکمن ثابت کړ چې د اندلس تيرو واکمنانو يوه هم د ده په شان واکمني نه ده کړې، حتا عبد الرحمن الناصر هم تر ده په دې چارو کې کم و. دا خبره به مناسبه وي چې د اندلس په تاريخ کې د ده دور تر ټولو ځلانده دوره د سياست او تمدن له اړخه وبلله شي.

تر ده وروسته يې زوی عبدالملک بن منصور المظفر ځای ناستی شو، د هغه په دور کې يې وزيرانو تر خپل منځ سيالي شروع کړه چې دا کار يې د اسلامي دولت په زيان تمام شو. که څه هم يوه وزير به بل وپرزاوه، اما دا کار د هغه هم په خير نه تماميده. وزير بن سعيد پر طرفه الصقلبي مظفر غوسه کړ چې هغه يې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۹۴ مهال مشرقي الجزائر ته وشاړه، خو تر دې وروسته يې د مظفر پر ځای د يوه اموي کس د واک ته رسولو هڅې پيل کړې چې دا دسيسه يې افشا شوه او هغه په دې سره د ۳۹۷ مهال خپله سر وبايله او د حاکم له لوري عدام شو.

عبد الملک بن منصور بن ابي عامر اووه کاله حکومت وکړ، ان چې د ۱۰۰۹/۳۹۹م مهال وفات شو او پر ځای يې خپل ورور عبد الرحمن شنجول پرېښود، ورور يې هغه وړتياوې نه درلودې چې د خپل حاکم ورور خلا يې ډکه کړې وای، هغه هوښيار او زړور نه وو، نو د خپل پلار او ورور په سيات او تګلاره کې يې تغيير راوست، له نظر بند خليفه سره يې اړيکې زياتې کړې چې هغه ورته د مامون لقب ور کړ، د خلافت لپاره يې وليعهد وټاکه او په دې سره يې خپل نژدې کسان هم غوسه او هم خپله کړل.

عبد الرحمن شنجول چې د قشتالي د جنګ لپاره له خپلې پلازمينې ووت، زياتره نظامي ځواک يې له ځان سره واخيست، نو د عبد الرحمن ناصر لسمي محمد بن هشام يې پر ضد پاڅون وکړ، د جمادي الاخر پر ۱۶ تاريخ د ۳۹۹هـ مهال چې له ۱۰۰۹م سره يې سمون در لود، محمد د خليفه هشام المويد قصر ته داخل شو، هغه د محمد په ګټه له خلافت تنازل وکړ او دی يې پر مانۍ ولکه وکړه، زاهره ښارګوټی يې ونړاوه او ټولې خزانې او هر څه چې په لاس ورغلل هغه يې چور کړل.

شنجول د انقلاب خبر واوريد، بيرته راوګرزيد، د هشام مويد له لوري چې هغه ته د ولعهد منصب ور کول شوی و، له هغه يې تنازل وکړ او د هشام مويد مرستې ته يې بلنه پيل کړه، خو دا وخت ډېر ناوخته شوی و، له ده څخه د پوځ لويه برخه ولاړه او اخر دی په همدې کال کې په اعدام محکوم شو. په دې ټول د عامريه کورنۍ واک ته پای ور کړل شول چې د هر ډول تمې او توقع خلاف و، ځکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شنجول په داسې حال کې د چارو واګې په لاس کې واخيستې چې يو بشپړ قـوي دولت يې په لاس کې درلود، جوړ نظام په لاس ورغی، اما تر درې مياشتې زيات وخت نه وو تير شوی چې د منصور محمد بن ابي عامر په لاس جوړ شوی قـوي نظام چې هغه او زوی يې ۳۵ کاله ساتنه کړې وه، ټول اندلس ته يې امن راوستلی و، ده په دې لنډه موده کې دا هر څه له لاسه ور کړل.

د خلافت سقوط:

محمد بن هشام المهدي په داسې حال کې د خلافت ګدۍ ته ورسيد چې اندلس په يوه بد حالت کې قرار در لود، امويانو ځانونه د خلافت اصلي مستحقين بلـل، اما د عامريه دولت پلويان هم موجود وو، له صقالبه او د مواليو اصلي ملاتړي يې تر اوسه موجود وو، د ابن ابي عامر په وروستيو وختونو کې د بربريانو شـمير هـم زيات شوی و، ډېری مشرانو يې په اندلس کې ځايونه نيولي وو، يو بل قـووت دا له عامو خلکو هغه مهال ور زيات شوی و چې د قرطبې عـامو خلکـو د خليفـه ملاتړ وکړ او هغه يې د واک ګدۍ ته ورساوه.

خليفه مهدي لومړی د بربريانو په ټکولو لاس پوري کړ، دی خپل خلافت تـه لـه دوی څخه خطر احساساوه، په دويم قدم کې يې د صقالبه لـور تـه لاس ور اوږد کړ، د هغوی مشران يې مشرقي اندلس ته جلاوطنه کړل، تر دې هم وروسته يې د خليفه هشام المويد لورته لاس ور واچاوه، لومړی يې له نظربندۍ د پلازمينې يـوه کور ته نقل کړ او بيا يې د ۳۹۹ هـ مهال د شـبعان پـر ۲۷ تـاريخ د هغـه د مړينـې اعلان وکړ.

له دې سختو حالاتو او بربريانو سره د مقابلې باوجود هشام بن سلميان بن النـاصر د ۳۹۹ په شوال کې د خپل ځان پر ضد د خلکو کرکه هغه وخت راوپاروله چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان یې خلیفه اعلان کړ او خپل ځان ته یې د رشید لقب غوره کړ، په دې سره یې خپل ملاتړي د قرطبې خلک خان ته غوسه کړل، هغوی د ده له ملاتړه لاس واخیست، هشام، د ده زوی، وروړ ابو بکر او نور مشران یې ونیول او د تړولو د اعدام اوازه یې خپره کړه.

په قرطبه کې یوه عامه بلوا جوړه شوه، بربریان راووتل او خپل صفونه یې منظمول، په دې ګډوډ حالت کې د واک چارې د سلیمان بن الحکم المستعین لاس ته ورغلې، د رباح په نوم یو ښار یې ځان ته مرکز وټاکه، بیا یې د وادي الحجاره ښار هم په زور لاندې کړ او د یوه څه وخت لپاره یې د سالم ښار هم محاصره کړ او بیا بیرته خوشي کړ.

واضح صقلبي په دې وخت کې د مستعین پر قواوو مرستې او خوراکي توکي بند کړل، په اخر کې یې د قشتاله له امیر سانشو غورسیه سره خبرې وکړې، یو تړون یې ورسره مانه چې دی یې د ځینو شرطونو په ورکړه له دې محاصرې خلاص کړ.

د ۳۹۹ په ذي الحجه کې د مستعین او واضح صقلبي د قوتونو ترمنځ په شرنبه سیمه کې جګړه وشوه، چې د واضح صقلبي په ماته پای ته ورسیده، دی خپلې پلازمینې قرطبې ته ولاړ چې د مستعین قوتونو یې تعقیب کاوه، هلته تر یوې لنډ جګړې وروسته د ربیع الاول پر ۱۳ تاریخ د ۴۰۰ هـ مهال د مستعین قوتونه قرطبې ته داخل شول، مستعین خپل خان خلیفه اعلان کړ.

په دې وخت کې خلیفه مهدي د طلیطلې خواته فرار وکړ او هلته په تیاري بوخت شو چې خپل له لاس وتلی خلافت بیرته تر ګوتو کړي، له واضح صقلبي سره یې اړیکې ونیوې، واضح د برشلونه له امیر رامون ثالث او د هغه له وروړ ارمنجول

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره خبرې وکړې او د مهدي مرسته یې ترې وغوښته چې هغوی سخت شرطونه ورته کېښودل او د واضح تر موافقې وروسته خلیفه مهدي له مجبوریته ورسره هوکړه وکړه.

د ۴۰۰هـ د شوال په نیمایي کې دواړه لښکرې د عقبه البقر په سیمه کې یو له بل سره مخ شوې، سلیمان د مستعین د ماتې تمه در لوده، مستعین د ځان ژغورنې لپاره له میدانه تیښته وکړه، خو د بربریانو قواوو د مهدي له قوې سره ښه په خرپ جنګ وکړ او درانه تلفات یې ور کړل، تر دې وروسته یې له قرطبې خپل بال بچ وایستل، مالونه یې واخیستل او د وادي اره لورته یې مخه کړه، څو مهدي دویمه پلاه هلته داخل شي او ځان خلیفه اعلان کړي.

مهدي په هغوی پسې ورغی، له وادي اره سره یې جګړه ورسره وکړه چې تر سختې جګړې وروسته خلیفه ماته وخوړه او خپل پاته لښکر یې قرطبې ته راستون کړ، په دې سره بربریانو هلته دلته بریدونه کول چې د قرطبې خلك له دې حالت او د مهدي له کمزوري سیاسته تنګ راغلل، په دې وخت کې واضح له مهدي د ځان خلاصولو لپاره موکه مناسبه وبلله، نو یې خلیفه موید راپیدا کړ چې مهدي یې د مرګ اوازه خپره کړې وه او د خلکو تر مخ یې له هغه سره په ذي الحجه ۴۰۰ هـ کې د خلافت بیعت وکړ. هشام موید په دې وخت کې د ۴۷ کلونو عمر ته رسیده چې د بوډاتوب دوره بلله کېږي.

اما له دې سره د مستعین او بربریانو حملې پر قرطبه روانې وې چې د خپل واك تر لاسه کول یې غوښتل. پر پلازمینه له هرې خوا توره شپه شوه، د دواړو ډلو ترمنځ د سولې شونتیا هم نه وه او که وای هم نو په دې حالاتو کې به د نورو سختو شرایطو سبب شوې وای، له دې سره هر ډول وسیلې او واسطې له منځه ولاړې، په دې وخت کې واضح صقلبي په دې باوري شو چې په پلازمینه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه نامعلوم برخليک په تمه ناسته ښه نه ده نو يې هڅه وکړه چې وتښتي خو د پوځ د مشرانو له لوري يې پلان افشا شو، هغه يې ونيوی، مالونه يې ترې واخيستل او دی يې اعدام کړ.

د شوال په اخر د ۴۰۳ هـ مهال مستعين په زور قرطبه ونيوه، مويد خليفه يې مړ کړ او ځان يې د دويم ځل لپاره خليفه اعلان کړ. په داسې حال کې يې د دولت د چارو په تنظيم پيل وکړ چې ګډوډي هر لورته خپره شوې وه، بربريانو د دولت پر مهمو منصبونو منګولې ښخې کړې وې، يوازې قرطبه او شاوخوا سيمې د هغوی له نفوذه وتلې وې، سليمان غوښتل چې هم هغوی راضي کړي او هم يې له قرطبې لرې وساتي، د دې لپاره يې د اندلس مهمې برخې د هغوی ترمنځ وويشلې، دوی شپږ قبيلې وو، د صنهاجه قبيلې مشرانو ته يې د بيره(غرناطه) ولايت ور کړ، د مغراوه قبيلې ته يې د هيواد منځنۍ برخه ور کړه، د بني برزال او بني يفرن خلکو ته يې د جيان او ورسره تړلې سيمې ور کړې، بني دمروازداجه ته يې د شذونه او مورور سيمې ور کړې، منذر بن يحيى التجيبي ته يې د سرقسطه او ثغر اعلى ور کړل، د بني حمود کورنۍ ته يې د ثغور مغرب برخه ور کړه.

په دې ټولو يادو قبايلو کې بني حمود الصنهاجيين ځکه مهم دي چې دوی د هيواد په راتلونکي کې مهمه ونډه لري، د قاسم بن حمود بن علي په نوم يوه کس يې جزيره الخضراء واخيسته، د هغه بل ورور علي بن حمود دوه ښاره په ولکه کې واخيستل سبته او طنجه، بني حمود چې د مغرب او خضراء جزيره واخيستل د مستعين ګومانونه وپاشل شول او دولت يې د تلو له ګواښ سره مخ شو.

ابن حمود ته پر خليفه د قيام لپاره فضا مناسبه وبريښيده، له سبته ښاره د خضراء جزيرې ته راکښته شو، له خپلو لښکرو او ملاتړو سره يې پر قرطبه بريد وکړ، د مستعين او ابن حمود د قوتونو ترمنځ خونړۍ جګړه وشوه چې مستعين ماته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوړه او ابن حمود د محرم پر ۲۸ تاریخ د ۴۰۷ هـ مهال قرطبې ته داخل شو. پر همدې یاد تاریخ د مستعین خلیفه په اعدام د حمودیي خلفاؤ سلسله پیل شوه.

لومړی علي بن محمود واک د یوه کال لپاره ونیو، په ۴۰۸هـ کې هغه قتل شو، قاسم بن حمود ورور یې واک ونیو، له ۴۰۸ تر ۴۱۲هـ یې خلافت وکړ، بیا یحیی بن حمود له ۴۱۲ تر ۴۱۳هـ په واک کې و، تر ده وروسته بیا قاسم بن حمود د دویم ځل لپاره خلیفه شو، له ۴۱۳ تر ۴۱۴ یې خلافت وکړ او د ده په زمانه کې د دوی د کورنۍ خلافت پای ته ورسید.

د خلافت پر ګدۍ یوځل بیا د اموي کورنۍ خلیفه ډېره ولګوله، عبد الرحمن بن هشام بن عبد الجبار المستظهر بالله خلیفه شو، دی د خلافت په لومړي کال یعنې ۴۱۴ کې ووژل، تر ده وروسته محمد بن عبد الرحمن بن عبد الله بن الناصر المستکفي بالله خلیفه شو، تر هغو یې خلافت وکړ چې په ۴۱٦ هـ کې دی هم ووژل شو.

تر ده وروسته بیا د حمودیانو کورنۍ ته خلافت راستون شو، یوځل بیا یحیی بن حمود خلافت ونیو، خو د بخت ستوری یې چنداني ونه ځلید او بیرته امویان واکمن شول، ان چې له دوی اخر خلک ستړي شول، د دوی له درنو القالو خلکو نور خسته شول، اعمال یې نور د زغملو نه وو، اخر د ۴۲۲هـ مهال یې د خلیفه هشام الثالث المعتد بالله په عزل کولو د اموي خلفاؤ لړۍ ته د پای ټکی ورکړ او له اندلس څخه د خلافت سلسله هم ختمه شوه.

د پنځمې هجرۍ پیړۍ له نیمایي څخه د اندلس په ښارونو کې ګډوډي پیل شوه، هر ښار یوه حاکم اداره کاوه، تر هغه وورسته چې ټول اندلس سره متحد او د یوه مرکزي قوي دولت تر اداري لاندې و، له شماله د جبل طارق تر تنګـي او د بحر

(c) ketabton.com: The Digital Library

متوسط له شرقي ساحله بيا په غرب کې د محيط الاطلسي ـ تر ساحله ګډوډي، خپلسري او يوه بلوا خپره وه. د هر ښار حاکم هڅه کوله چې د خپل واک سلطه پراخه کړي، د کورنۍ جګړې ميدان ګرم شو او ښارونه د کورنۍ جګړې په اور کې وسوځيدل.

دغه حالت اتيا کاله دوام وکړ، ان چې اندلس ته د مرابطينو قوتونه داخل شول، د هغوی په هڅو د اندلس ښارونه سره متحد شول، د هسپانيه د پاچاهانو په وړاندې ودريدل او د زلاقه په جګړه کې يوسف بن تاشفين هغوی ته سخته ماته ورکړه.

تر دې مخکې د اندلس پاچاهانو د يوه او بل په مقابل کې د هسپانيه له شمالي عيسوي پاچاهانو مرسته غوښته چې په مقابل کې به يې هر وخت هم ټيکس ور کاوه او هم به يې ځينې د مسلمانانو ښارونه هغوی ته ور کول، په دې وخت کې يې د غرماج، اوسمه، شنت اشتبين او نورې مهمې و ستراتيژکې سيمې ايله کړې چې د ناصر او منصور بن ابي عامر په وخت کې مسلمانانو په ډېر تکليف دغه سيمې لاندې کړې وې او د هسپانيه د پاچاهانو پر ضد د مسلمانانو لپاره د بريا کيلی بلل کيدلې.

د ۴۲۲هـ مهال د اموي خلافت تر سقوط وروسته اندلس د ملوك الطوائف له لوري وړو وړو پاچاهيو ته وويشل شو چې هر پاچا يا قبيلې مشر د خپلې سيمې د ساتنې لپاره نهايي هڅې کولې. قرطبه او د هغې شاوخوا منطقې يوه پاچاهي وه، اشبيليه او ورسره څيرمه د اندلس غربي سيمې بله پاچاهي وه، بطليوس بيله وه، غرناطه بيله وه، بلنيسه او انيلس شرقي ورسره څرمه سيمې بله پاچاهي وه، سرقسطه او ثغر اعلی ځان ته پاچاهي وه، طليطله او ثغر اوسط بيله وه او دانيه و جزر البليار ځان ته يو تنګی واوره خوره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قرطبه کې تر هغه وروسته چې ۴۲۲ مهال خلکو خلیفه هشام ثالث له واکه گوښه کړ، نو پر وزیر ابو حزم جهور بن محمد بن جهور یې اتفاق راغی چې د قرطبې د حکومت مشر یې وټاکه، هغه د واک لپاره یوه شورا وټاکله، ابن جهور د هغه مجلس په توسط د ټولو مشرانو او امیرانو لپاره خپل مسوولیتونه او دندې وټاکلې، ښه سیاست یې وکړ او چارې هم تر یوه حده پر سم لورې روانې شوې، په دې توگه یې د حکومت په چارو کې د سیالانو او تمه خورو مخه ډب کړه، ان چې دغه حکومت د دولت الجماعه په نوم پېژندله کېده ځکه چې د چارو واگې یې له شوې شورا سره وې. په دې وخت کې قرطبه یو امن ځای و چې خلکو به پنا ورته راوړه. نژدې ۱۲ کاله په دې ښار کې د ابن جهور حکومت و.

د ۴۲۷ مهال چې ابن عباد یوځل بیا د خلیفه هشام المويد د ظهور دعوه راپورته کړه، له هغه سره یو مشابه کس یې د خلافت د دعوې لپاره را څرگند کړ، د اندلس مشرانو ته یې د بیعت لپاره پیغامونه ولېږل، ځینو کسانو یې پیغام ته مثبت ځواب ورکړ لکه عبد العزيز بن ابي عامر د بلنسيې مشر، مجاهد العامري د دانيه او مشرقي الجزائز واکدار او د قرطبې حاکم ابن جهور هم د هغه پیغام ومانه که څه هم په زړه کې یې پر دې خبره باور نه درلود، خو له حمودیانو څخه د پرلپسې بریدونو د خوندیتابه لپاره یې د ابن عباد دغه حیله گټوره وگڼله او ده هم له دې امله ورسره ومنله. تر ۴۳۵هـ پورې ابن جهور په قرطبه کې حکومت وکړ، تر ده وروسته یې چارې زوی ابو الوليد محمد بن جهور ته ور له غاړې شوې، ده د خپل پلار سیاست مخته وړی، خو بیلابیلو حالاتو دې اړ کړ چې له واکه لاس واخلي او خپل زوی د واک لپاره رامخکې کړي، زوی یې عبد الملك د دې وړتیا نه درلوده، د چارو واك یې د پلار وزیر ابراهيم بن يحيى بن سقاء ته وسپاره، اما د هغه له ښه تدبير سره یې په ۴۵۵ کې اعدام کړ. بیا د ده د دوو زامنو ترمنځ د قدرت پر سر شخړه شوه، پلار یې ابو الوليد اړ شو چې د زامنو ترمنځ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قدرت ویش وکړي، عبد الملک ته یې د قواو مشري ور کړه او مالي چارې یې عبد الرحمن ته وسپارلې، عبد الملک په دې ویش راضي نه شو نو ورور یې عبد الرحمن ونیو او په زور یې پر هغه ټیکس ولګاوه.

په داخل کې دغې اوضاع د طلیطلې مشر ته زړه ور کړ چې د دوی پر خاوره برید وکړي، د مدور کلا یې ونیوه او د قرطبې پر لور یې پر مختګ وکړ، عبد الملک مجبور شو چې له بني عباد څخه مرسته وغواړي، بني عباد قرطبه د طلیطلې له مشره وساتله خو خپله یې د ٤٦٢ مهال قبضه پر وکړه چې د بني جهور ۴۰ کاله واک یې پای ته ورساوه او هغوی یې د شلطیش جزیرې ته وشړل.

د بني عباد د دولت موسس محمد بن عباد په نوم یو کس و چې اصل یې منذر بن ماء السماء ته رسېږي، محمد په اشبیلیه کې قاضي تیر شوی او د خلکو باور یې خپل کړی و، د ګډوډۍ مهال دی هم په هغه مجلس کې وو چې د دې ښار د تنظیم لپاره جوړ شوی و، کله چې پر اشبیلیه بني حمود حمله وکړه ده یې په ډېر ذکاوت دفاع وکړه او هغوی یې په دې بانه له ښاره لرې کړل چې دا به د هغوی د خلافت برخه وي او د هغوی په نوم یې خطبه پیل کړه، د ۴۲۶ پر مهال اړ شو چې د هشام الموید څېرې ته ورته یو کس یې را پیدا کړي او هغه یې خلیفه هشام ونوماوه څو د حمودیانو له مشکله ځان په وساتي. د ۴۳۳هـ مهال چې محمد بن عباد وفات شو، زوی یې د هغه ځای ناستی شو، ابو عمرو عباد بن محمد معتضد یې لقب و، دا ډېر سخت زړی انسان و، د خپلو دربار او نورو مشهورو شخصیتونو په وژلو او له منځه وړلو یې شروع وکړه، ده یوازې پر خپل قوت تکیه در لوده، مورخان وایي چې له ده یې وزیران داسې ډاریدل لکه سیالان چې یې بیرولي وو، د هغو کسانو په لړ کې چې ده په خپله له منځه وړي یو د ده خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوی اسماعیل دی چې ده وژلی دی، بل د اندلس نوموتی عالم عمر الهوزني دی چې د علم شهرت یې نړۍ ته رسیدلی و.

بني عباد په اندلس کې ډېره پراخه پاچاهي جوړه کړه، خورا زیات ښارونه یې لاندې کړل، د حمودیانو پاچاهي یې له منځه یووړه، د پخواني اندلس لویه برخه یې په واک کې وه، د جزیره نما له جنوبه یې مثلث په واک کې در لود، په شمالي اندلس کې د فرنتیر له ځمکې نیولې بیا د وادي کبیر تر ساحله، په غرب کې د وادي کبیر له ساحله واخله بیا په پرتګال تر جنوبه او د محیط اطلسي- تر ساحله یې سیمې په واک کې وې. د ډېری ملوک الطوایف وړې پاچاهیانو یې حذف کړې، تر ډېرو نورو پاچاهیو د طبیعي مواردو او جنګي قوت له مخې پیاوړې وه، په اندلس کې بل داسې قوت موجود نه وو چې د اشبیلې د واکمن دې ترې سترګه سوځیدلې وای، یوازې د قشتاله پاچا فرناندو اول هغه څوک و چې د اشبیلې واکمن ترې په ویره کې و.

د ۴۴۴هـ مهال یې له قشتاله یو لوی لښکر د طلیطلې پر لور روان کړ، د زراعت ځمکې یې خرابې کړې، اباد ځایونه یې خراب کړل او د طلیطلې پاچا مامون بن ذي النون یې اړ کړ چې له ده سره سوله وکړي او ټیکس ورته ومني. د ۴۵۵ مهال یې بیا د بطلیوس او اشبیلې پر خاوره برید وکړ، معتضد بن عباد اړ شو چې د مامون په شان سوله طلب کړي او ټیکس ورته ومني، معتضد په خپله د هغه پوځي تمځي ته ورغی، په خپله یې هغه ته ژمنې ور کړې او سوله یې ور سره وکړه، کله چې فرناندو یې اول درې کاله وروسته وفات شو او د هغه زوی سانشو یې ځای ناستی شو، معتضد هغه ده ته هم ټیکس ور کاوه لکه د هغه پلار ته چې یې ادا کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۴۶۱ مهال متعضد مړ شو او پر ځای یې ابو القاسم محمد بن عباد المعروف په المعتمد کېناست، د ده په وخت کې قرطبه له اشبیلې سره د ۴۶۲ مهال یوځای شوه، تر دې وروسته د غرناطې له حاکم سره په شخړه اخته شو، دواړه طرفونه د سختو شخړو له امله اړ شول چې د شمالي هسپانیه له پاچا د خپل مخالف د پرزولو لپاره مرسته وغواړي، خو په مقابل کې یې هغوی ته ښارونه او درنې بیې ور کولې. هغه مهال چې د غرناطې پاچا عبد الله بن بلکین د قشتاله له پاچا الفونسو شپږم سره د تړون هڅه وکړه، معتمد هم خپل اول وزیر ابوبکر بن عمار الفونسو ته ولېږه او د یوه درانه مالي عوض په ور کولو یې هغه ته ژمنه ور کړه چې پر غرناطه برید وکړي د بریا په صورت کې به معتمد ته ښار پاتېږي او الفونسو ته به د الحمراء کلا ور کول کېږي له ټولو هغه څه سره چې هلته موندل شي، په دې سره شپږم الفونسو ته د غرناطې د خرابۍ بانه په لاس ورغله او پر غرناطه تبا کوونکې حملې وکړې. اخر الفونسو د ۴۷۸ مهال پر طلیطله برید وکړ او د هغې واک یې په خپل لاس کې واخیست. د الفونسو دې اقدام ملوک الطوایف اړ کړل چې له مرابطینو څخه د هغوی خلاف مرسته وغواړي، معتمد په دې وخت کې ویل چې د اوښان گرزول د خنزیانو تر پولو ډېر ښه دي، مرابطینو ته یې خضراء جزیره ور کړه چې هغوی په کې خپل لښکر پلی کړ او بیا یې د الفونسو لښکرو ته ماته ور کړه.

په اندلس کې هغه مهال اته واړه او غټ دولتونه موجود وو چې ټول وخت یې یو د بل په پرزولو او له کافرانو څخه د خپل مسلمان ورور په ماتولو کې په مرسته تیریده، دوی به کافرانو ته ښارونه او درنې جزیې ور کولې چې خپل مسلمان ورور ورته وپرزوي، تل یې له یوه بل سره شخړې وې او دومره قوت چې یې تر خپل منځ په جگړو کې اوبه کړ که یې د قشتالې د پاچا خلاف لگولی وای نو د اندلس تاریخ به نن بدل وای. اخر هغوی خپل منځي جگړو دې ته اړ کړل چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قشتالې د پاچا پر خلاف مرابطینو ته د مرستې لاس اوږد کړي او هغوی د خپلې مرستې لپاره راوغواړي.

مرابطین په اندلس کې:

د طلیطلې تر سقوط درې میاشتې وروسته د اندلس پاچاهانو چې په سر کې یې معتمد و، له مرابطینو څخه د شپږم الفونسو خلاف مرسته وغوښته، په داسې حال کې چې تر دوی وړاندې د اندلس علماؤ او فقهاؤ له خپلو پاچاهانو تر ناهیلۍ وروسته له مرابطینو څخه ډېر پخوا لا اندلس ته د ورتلو هیله کړې وه. د اندلس اتحاد ته علماؤ زیات کار وکړ لکه مشهور عالم ابن عبد البر ابو عمر یوسف بن عبد الله النمري چې د مغرب او اندلس علامه و، ابن حیان ابو مروان حیان بن خلف الاموي، ابو الولید الباجي سلیمان بن خلف التجیبي القرطبي، ابن حزم ابو محمد علي بن احمد بن سعید الظاهري او ګڼ نور علماء موجود وو چې د اندلس وحدت ته یې کار کاوه او کله چې ناهیلي شول نو تر پاچاهانو مخکې یې له مرابطینو وغوښتل چې اندلس وژغوري.[24]

تر علماؤ او عوامو خلکو وروسته د اندلس پاچاهانو هم بله لار نه در لوده نو په قرطبه کې یو مجلس جوړ شو چې پاچاهان، علماء او فقهاء یې ورته راغوښتي وو. دوی ټولو په مشوره یو خط ولیکه چې له یوسف بن تاشفین څخه یې مرسته غوښتې وه، د اندلس ټولو امیرانو لاسلیک پر وکړ، له دې خط سره یې ګران بیه ډالۍ هم ور ولېږلې. دغه پیغام د دې کسانو په توسط ولېږل شو:

---

[24] الزلاقه معرکه من معارک الاسلام الحاسمه في الاندلس: ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبید الله بن ادهم د قرطبې قاضي چې د خپل وخت هوښیار او ذهین انسان و، د معتمد وزیر ابو بکر بن زیدون، قاضي متوکل علی الله عمر بن الافطس د بطلیوس امیر، قاضي عبد الله بن حبوس بن ماکسن الصنهاجي د غرطانې حاکم.

له یوسف سره دغه پلاوي د سبته په ښار کې ولیدل، هغه یې غوښتنه ومنله وې ویل: د دې دین د مرستې لپاره اول زه تیار یم، د مرستې دغه کار به زه خپله پر غاړه اخلم.[۲۵]

په اندلس کې د مرابطینو شتون څو مرحلو ته ویشل کېږي:

لومړۍ مرحله: دا هغه مرحله ده چې مرابطینو او د اندلس پاچاهانو یوځای د هسپانیه د پاچا خلاف یوځایي جهاد وکړ له ۴۷۹ تر ۴۸۳ هـ پورې. د مرابطینو امیر یوسف بن تاشفین له المغرب څخه خپلې لښکرې اندلس ته د ۴۷۹ په ربیع الاول کې تیرې کړې چې د اندلس د پاچاهانو مرسته وکړي او د طلیطلې ښار بیرته د اسلامي دولت لورته راوګرزوي.

د یوسف دغه اقدام د اندلس ټولو پاچاهانو وستایه او له هغه سره یوځای یې د جهاد في سبیل الله لپاره ملاوتړله چې یا به برۍ تر لاسه کوي یا به د الله په لار کې شهیدان کېږي. الفونسو په دې وخت کې د سرقسطه ښار محاصره کړی و، کله چې یې دغه تازه خبرونه غوږ ته ورسیدل نو محاصره یې ماته کړه او له اروپا څخه یې د مرستې غوښتنه وکړه، د اروپا له نورو سیمو څخه هغه ته د مرستې تر رسیدو وروسته د زلاقه[۲۶] ستره جګړه د ۴۷۹ په رجب کې د جمعې په ورځ پېښه شوه چې

---

[۲۵] الزلاقه... مخ: ۱۸۱- ۱۸۳.

[۲۶] زلاقه نوم یې مسلمانانو ور کړی دی او اروپایان یې د ساکر الیاس نوم ورکوي، دا سیمه د اندلس په شمال شرقي برخه کې ده چې اوس مهال د پرتګال پر حدودو پرته ده. الزلاقه...مخ: ۱۸۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هسپانیه لښکرو ماته پکې وخوړه، شپږم الفونسو پکې زخمي شو او له مات ګوډ لښکر سره د طلیطلې ښار ته وتښتید. د زلاقه جګړه د اندلس په تاریخ کې له مهمو جنګونو شمېرل کېږي، یوه لورته ټول پاچاهانو د اصلي دښمن خلاف په یوه صف کې راټول وو او بل لور ته یې اصل دښمن ته له عبرت ډک درس ور کړی و، که څه هم د طلیطلې ښار د مسلمانانو لاس ور نه غی.

تر بریا وروسته یوسف بن تاشفین المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یو څه پوځ یې په اندلس کې د مسلمانانو د ساتنې لپاره پریښود څکه د زلاقه تر ماتې وروسته د هسپانیه پاچا د انتقام لپاره د اندلس پر مسلمانانو مسلسل بریدونه کول. په همدې وخت کې د هسپانیه په شرق کې د الییط ښار موجود هسپانویان هم په خوځښت کې راغلل، د لورقه او مرسیه پر ښارونو یې بریدونه وکړل او د اندلس فقهاء او معتمد ابن عباد اړ شول چې له المغرب څخه یوځل بیا یوسف بن تاشفین راوبولي. هغه د ۴۸۱هـ مهال په ربیع الاول کې دویمه پلا اندلس ته راغی او د الییط ښار یې محاصره کړ، د ملوك الطوایف لښکرې هم له یوسف سره یوځای شوې، څلور میاشتې دغه ښار محاصره و، کله چې د ژمي وخت پیل شو مسلمانان د لورقه لور ته شاته شول او هسپانویانو له الفونسو شپږم څخه مرسته وغوښته هغه راغی دوی یې له ښاره وایستل او د ښار دیوالونه یې ړنګ کړل، په دې ډول دواړه خواوې یوې پریکنده جګړې ته سره داخلې نه شوې او مسلمانان د دې ښار له شره وژوغورل شول. تر دې وروسته یوسف بیا المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یوځه لښکر یې د اندلس د ساتنې لپاره خوشي کړ. مګر هغه ته ژر خبر ورسید چې ملوك الطوایف تر خپل منځ په شخړو سره اخته دي او نه یوازې اختلاف سره لري بلکې ځینو یې له الفونسو شپږم څخه مرسته هم غوښتې ده، یوسف په دې وخت کې دوې لارې در لودې چې یا خپلې لښکرې له اندلس څخه وباسي او اندلس د یوه اسانه ښکار په شان الفونسو ته خوشي کړي یا هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل قوت تکیه وکړي او ملوك الطوايف ټول له قدرت څخه وباسي او د الفونسو خلاف يوازې د جهاد ميدان ته ووزي.

له قدرته د ملوك الطوائف ايستل کول او د اندلس اتحاد:

دويمه مرحله: څو عوامل موجود وو چې يوسف د اندلس پاچاهان له واکه ګوښه کړل:

اول: د هغوی ترمنځ شديد اختلافات چې په هيڅ صورت يو له بل سره نه جوړيدل، په داسې حال کې چې يوسف پوره هڅې وکړې چې دغه اختلافات ختم کړي اما ناکام شو.

دويم: په اندلس کې د مرابطينو ترينګی حالت، ځکه ملوك الطوايف له الفونسو سره لاس يو کړی و چې يوسف بن تاشفين يې په غوسه کړ.

درې: مرابطينو د اندلس د ژغورنې لپاره د زلاقه او حصن اليبط په جګړو کې زياتې قرباني ور کړې، په داسې حال کې چې د اندلس پاچاهانو دا قرباني د اسلامي اخوت له امله پر هغوی لازمې وګڼلې او د هغوی د درناوي پر ځای يې بيرته خپلې پخوانۍ دښمنۍ سره پاللې، د يوه بل خلاف يې له هسپانوي پاچاهانو مرستو ته لاس اوږد کړي او د مرابطينو لښکر ته يې دسيسې جوړول پيل کړل.

يوسف اړ شو چې د دوی په اړه پريکنده دريځ ونيسي، د خپل دريځ د پياوړي کولو لپاره يې په دې اړه د مشرق او اندلس له علماؤ فتاوا طلب کړه، د مشرق په علماؤ کې د غزالي او طرطوشي په شان سترو فقهاؤ د هغوی د خلع کولو فتوا ور کړه چې دا فتوا دوی ته په ۴۹۳ کې ورسيده او ده هغوی په ۴۸۳ کې خلع قدرت کړي وو، دويم په اندلس کې د علماؤ فتوا او د عام ولس غوښتنه وه چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچاهانو له ناوړه کړنو تر پزې راغلي وو. د اندلس په علماؤ کې مشهوره څېره، د فقهاؤ سرلاری او د قرطبې قاضي ابو جعفر بن القليعي و چې په خپله المغرب ته ولاړ او د مرابطينو امير ته يې د ځينو چارو په اړه په خپل خبر ور کړ.

يوسف د ۴۸۳ په لومړيو کې بيا اندلس ته راغی، لومړی يې د ملوك الطوايف په خلع قدرت پيل نه دی کړی، بلکې اول يې د اصلي دښمنانو لور ته مخ کړ چې له خپلو دوستانو سره د خلع قدرت مهال بيا مرسته ونه کړي، يوسف خپـل لښـکر د قشتاله د مرکز طليطلې لورته بوت، هغه يې ټينګه محاصره کړه، د هغې په شاوخوا کې يې نور ښارونه تر بريدونو لاندې ونيول او د قشتاله لورته پر تلونکي لار يې د رباح په نوم يوه کلا هم محاصره کړه. د قشتاله پاچا الفونسـو شـپږم د دې حالـت لپاره تياري کړې وه، له يوسف سره په پريکنده جګړه کې ونه مښت، نو د يوسف لښکر چې ډاډه شو د الفونسو او اندلس د پاچاهانو ترمنځ يې اړيکه غوڅه کـړې ده، بيرته يې لښکر راټول کړ، په دې جګړه کې نه يوازې د اندلس لښکر هغه سره ملګری نه و، بلکې د اندلس پاچاهانو د هغه د ماتې او بربادی انتظـار کـاوه چـې دوی يې له شره د دوی په اند خلاص شي.

د اندلس واکمنو د مرابطينو خلاف د هسپانيه له واکمن سره اړيکې ټينګـې کـړې وې، له دې امله مرابطين اړ شول دوی له قدرته ګوښه کړي، نو د ۴۸۳ مهال يې د غرناطې پاچا له واکه لرې کړ، د ۴۸۳ او ۴۸۴ په منځ کې يې د اشبيلې پاچا له واکه ايسته کړ، د مريه واکمن يې په ۴۸۴ کې خلع قدرت کړ، د مرسـيه دا يـې هـم پـه ۴۸۴ کې له واکه وغورزاوه، د بطليوس واکمن يې د ۴۸۸ مهال وپرزاوه، د البونت د امارت واکمن يې د ۴۹٦ مهال له واکه ګوښه کړ، د شـنتمريه امـارت يـې د ۴۹۷ مهال له منځه يووړ، د سرقسطه ممکلت ته يې د ۵۰۳ مهال د پای ټکی ور کړ، د دې سيمو نيول د دې لپاره اړين وو چې له اندلس څخه د هسپانيه د واکمنانو تمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پریکړي نو له دې امله یې د اندلس د اتحاد لپاره دا ټولې هڅې وکړې او ملوك الطوایف چې د مرابطینو لپاره یې دسیسې جوړولې هم دا خطر ایجاد کړ چې که له واکه گوښه نه شي نو تر هسپانویانو وړاندې به دوی پر مرابطینو بریدونه وکړي او قوت به یې اوبه کړي.

مرابطینو په اندلس کې د هسپانیه د لښکرو خلاف دوو مرحلو کې جگړې وکړې چې یوه یې له ۴۸۳ تر ۵۲۳ کېږي، په دې مرحله کې بریا له مرابطینو سره وه چې د دښمن پر لښکرو یې بریدونه کول، د قشتاله پر مرکز طلیطله یې برید وکړ او ځینې ښارونه یې ترې ونیول، د اقلیش په جگړه کې چې د طلیطلې په شرق کې وشوه او یوه پریکنده جگړه بلل کېږي د ۵۰۱ مهال پکې مسلمانانو د دښمن لښکر ته ماته ور کړه او د الفونسو زوی او د لښکر امیر سانشو پکې ومړ، تر دې برې وروسته مرابطینو د طلیطلې پر ښار پرلپسې حملې وکړې نږدې وه چې هغه بیرته ونیسي په خاص ډول د ۵۰۷هـ په جگړه کې.

دویمه مرحله:

دویمه مرحله له ۵۲۳ څخه پیل تر ۵۴۲ پورې رسېږي. تر هغه وروسته چې د قلاعه په جگړه کې مرابطینو ماته وخوړه نو د قشتاله لښکرو په تکراري توگه د اندلس پر ښارونو بریدونه پیل کړل. د قشتالې لښکرو د جگړې څو محاذونه خلاص کړل چې د اندلس پر ښارونو یې بریدونه ترې کول.

د قرطبې محاذ چې په ۵۲۴، ۵۲۸، ۵۳۶ او ۵۳۸ کې یې پر قرطبه او شاوخوا سیمو بریدونه وکړل.

د اشبیلې محاذ چې د قشتاله لښکرو پر ښار او ورڅرمه سیمو د ۵۲۶، ۵۳۶ او ۵۳۸ مهال بردیدونه وکړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بطليوس او لويديځ اندلس محاذ چې په دې محاذ کې هغوی د ۵۲۸، ۵۳۲ او ۵۳۶ پر مهال بريدونه وکړل.

په دې موده کې ددې ښارونو د ساتنې مسووليت يوازې د مرابطينو له غاړې وو چې په وچ زور يې د دښمن مخه نيولې وه، هغوی په کله جګړه کې بريا خپلوله او کله به يې بايلله چې په دې صورت کې به يې خپل غوره کسان او مشران شهيدانيدل.

مرابطينو د پرتګال له واکمن سره هم په دوو مرحلو کې جنګونه کړي دي، په لومړۍ مرحله کې مرابطينو د بطليوس ښار مرکز کړ او له پرتګاله يې ځينې سيمې ونيولې لکه يابره، اشبونه او شنترين چې دا يې د ۵۰۵ مهال نيولي وو او د ۵۱۱ مهال يې د قلمريه ښار ترې ونيو.

دويمه مرحله له ۵۳۳ څخه تر ۵۴۲ پورې رسيږي. په دې وخت کې د پرتګال واکمن ابن الرنګ د قشتاله له واکمن سره په ۵۳۳ کې سوله وکړه، تر دې وروسته يې خپل ټول زور پر دې وکړ چې له مرابطينو څخه له لاسه وتلې سيمې بيرته واخلي، په غربي اندلس کې يې ورته چمتوالی وکړ او د اوريک په جګړه کې يې ماته ور کړه، د مرابطينو خلاف د اندلسيانو له پاڅون هم د پرتګال امارت ګټه واخيسته او په دې وخت کې يې د شنترين، باجه، مارده او اشبونه سيمې ترې ونيولې.

په ۴۹۲ کې چې بيت المقدس د اروپايانو لاس ته ولويد، نو الفونسو په اندلس کې د مسلمانانو ګڼ ښارونه ونيول، د ۵۱۱ مهال يې تطيله ونيوه، په دې سره د سرقسطې دفاع کرښه ونړيده، د ۵۱۲ مهال يې سرقسطه محاصره کړه، اووه مياشتې محاصره اوږده شوه، د ۵۱۲ په رمضان کې الفونسو له خپلو حلفاؤ سره ښار ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخل شو، د هغه ځای مسجد يې په کليسا بدل کړ چې د لاسيو کليسا نوم يې ورته غوره کړ، په ۵۱۲ هـ کې يې د روطه مضبوط ښار هم لاندې کړ، بيا يې د ۵۱۳ مهال د طرسونه پر سيمه هم واک ټينګ کړ، تر دې وروسته يې په ثغر اعلی کې تر ټولو پر مضبوط ښار د ايوب کلا هم ونيوله.

الفونسو د ۵۱۴ مهال د قتنده په جګړه کې مرابطينو ته ماته ور کړه، په دې جګړه کې زرګونه مسلمانان د خورا زيات شمېر فقهاؤ سره يو ځای شهيدان شول، د ۵۱۹ مهال يې د اندلس پر ښارونو يو بل بريد وکړ چې په دې سره يې د اندلس د دفاعي کرښې ضعف معلوم کړ او په دې کار کې د اندلس ځو ياغي باغي کړي هم ورسره ملګرې وې. د الفونسو نورې هغه جګړې چې ده پکې بريا تر لاسه کړه د ۵۲۳ مهال د القلاعه جګړه ده چې د اندلس په شرق کې وشوه، په دې سره يې د بلنسيه ښار دفاعي کرښې ماتې کړې او ورسره څېرمه ښارونه او سيمې يې لاندې کړې. تر هغه وروسته چې الفونسو محارب خپل مخالفتونه د قشتاله له واکمن سليطين سره يوې خواته کړل، نو د ۵۲۴ مهال يې لښکر پر ثغر اعلی ور برابر کړ او د لارده، افراغه او مکناسه ښارونه يې ونيول، د طرطوشه له دفاعي ليکو چې يې ځان بېغمه کړ. يوازې د افراغه په جګړه کې مرابطينو د ارغون پاچا ته د لومړي ځل لپاره د رمضان مياشت په ۵۲۸ کې ماته ور کړه، تر دې ماتې وروسته الفونسو محارب څو ورځې وروسته ومړ.

تر هغه وورسته چې په المغرب کې د مرابطينو حکومت ختم او پرځای يې د موحدينو حکومت منځته راغی نو د ۵۴۱ مهال د موحدينو مشر عبد المومن درې لښکرې د اندلس د خلکو په غوښتنه اندلس ته ولېږلې چې هلته يې ځينې ښارونه په اسانۍ لاندې کړل او په ځينو کې د مرابطينو له لوري مقاومت ورسره وشو لکه د اشبيليه په ښار کې خو اخر هم موحدينو ونيو. په دې وخت کې چې د مرابطينو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف د موحدينو او اندلس د خلکو له لوري پاڅون پيل شو، هسپانويانو هم دغه موکه غنيمت وګڼله او څو ښارونه يې له مرابطينو څخه ونيول، په اخر کې د مرابطينو دوره د موحدينو په لاس پای ته ورسيده او وروستی ښار د غرناطې و چې يحيی واکمن يې مړ شو او د ۵۵۱ مهال يې ميمون په نوم حاکم موحدينو ته تسليم شو. د اندلس تر متحد کولو وروسته موحدينو په ۵۵۲ کې د مريه ښار چې هسپانويانو په ۵۴۲ کې نيولی و، تر اووه مياشتې محاصرې وروووسته بيرته ونيوی. تر دې وروسته په اندلس کې د هغه ځای د حکامو او موحدينو ترمنځ جنګونه ادامه پيدا کوي چې د ګڼو ښارونو د کمزورتيا سبب کېږي. موحدينو له يوه طرفه د اندلس له واکمنو سره په جګړه اخته وو او له بله لوري يې د هسپانيه له کافرانو سره لاسونه په ګريوان کې بند کړي وو، چې په دې سره د هغوی قوت په اندلس کې کمزوری کيده او د هسپانويانو پرلپسې بريدونو د هغوی قوت اوبه کاوه او په افريقا کې هم هغوی ته جنجالونه را پيدا شول چې په دې سره يې په اندلس کې پاته قوت هم له منځه ولاړ او اندلسيان مجبور شول چې د خپل ځانند حفاظت لپاره په خپله يوه چاره ولټوي.

د غرناطې د ممکلت دور(يا وړوکی اندلس):

په کال ۶۶۸هـ کې د موحدينو حکومت په المغرب کې د بني مرين لاس ته ورغی او په دې توګه په اندلس کې هم د موحدينو پښې د هسپانويانو په وړاندې ولړزېدلې، د اندلس خلکو وپتېيله چې دوی بايد له دښمن څخه ځانونه په خپله خوندي کړي، له دې امله نو هلته خپل اندلسي حکومتونه جوړ شول چې يو هم له دې څخه د غرناطې حکومت و چې د ابو عبد الله محمد بن يوسف بن نصر- المعروف بابن الاحمر الملقب بالشيخ والغالب بالله په مشرۍ جوړ شو. د غرناطې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت تر دوې پېړۍ زیاته موده دوام وکړ چې تر شل یې زیات واکمنان در لودل.

دغه حکومت د محمد بن یوسف بن الاحمر په لاس د ٦٣٥ پر مهال جوړ شو چې تر ٦٧١ یې حکومت وکړ، د غرناطې حکومت درې لوی ولایتونه یا ایالتونه در لودل چې په منځ کې یې غرناطه، د مشرق لور ته د مریه ښار او د جنوب په خوا کې یې د مالقه ښار و. بنو الاحمر وکولای شول چې تقریبا دوه نیمې پېړۍ دغه ښارونه خوندي کړي. درې مهم اسباب وو چې د دغې سیمې د خوندي کول سبب شول:

اول: غرناطه د اندلس په جزیره نما کې د جنوب لور ته راتیره ده چې په دې سره دوی ته په اساني له المغرب څخه د سختۍ مهال مرستې رسیدلې او هر وخت چې سختي پر راغلې ده د المرینه دولت مرسته ورسره کړې ده.

دوم: د غرناطې ممکلت خپل خلك زیاتره د وسلې پر زده کړه او له دښمن سره د جګړې دوامداره مخامختیا ته چمتو کړل، له دې قوت سره د غرناطې مملکت ته هر وخت د اندلس له نورو سیمو هغه کسان راتښتیدل چې ښارونو به یې د هسپانویوانو په لاس سقوط کیدل او دوی به غرناطې ته راتلل په دې سره دغه قوت پیاوړی کیده او د دښمن مقابلې ته یې ښه چمتوالی در لود.

درې: دریيم مهم عامل دا هم و چې دلته خلك تل د جهاد لپاره سر په لاس ولاړ وو، لکه چې د جهاد جذبې اندلس فتح کړی و، په همدې ډول د جهاد جذبې تر دوه سوه کاله زیات دغه سیمه د دښمن له منګولو وساتله، د دغې سیمې خلك د جهاد لپاره ولاړ او په دې توګه یې د دښمن د حملو مخه نیولې وه چې څه کم دوه نیم سوه کاله یې خپله سیمه خوندي کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای:

د ۸٦۹هـ مهال په المغرب کې د مرینه دولت د بني وطاس په لاس سقوط وکړ او دغه نوی دولت د هغه بل پرځای ډېر کمزوری او د اندلس له مسلمانانو سره یې مرسته نه شوای کولای، په دې توګه د اندلس مسلمانان له یوه ستر مرسته کوونکي ځواک څخه محروم شول.

د ۸۸۴هـ مهال د قشتاله او ارغون ممالک سره متحد شول چې د ارغون پاچا پنځم فرناندو د قشتاله له ملکې ایزابیلا سره د ۸۷۴ مهال واده وکړ او په دې توګه دغه دوه پیاوړي ممالک د مسلمانانو په وړاندې سره یو شول چې نتایج یې د مسلمانانو لپاره ډېره زړه بوږنونکي وو.

فرناندو د غرناطې له مشر ابو الحسن علي څخه د سختو شرطونو په ښودلو د خبرو اترو غوښتنه وکړه چې ابو الحسن رد کړل په دې سره هغوی ته د حملو لار خلاصه شوه، په بیلابیلو وختونو کې به یې د غرناطې پر ګڼو برخو بریدونه کول او د مسلمانانو سیمه یې ور باندې تنګوله، د غرناطې جنوب غرب ته پرته د مدینه الحمه یا حامه سیمه په ۸۸۷هـ کې د فرناندو له لوري ونیول شوه تر دې وروسته یې د لوشه پر ښار حمله وکړه چې ناکامه شوه.

له ۸۸۷ بیا تر ۸۸۸هـ د غرناطې واکمن د ابو عبد الله صغیر په نوم یو کس و، ده د قشتاله له پوځونو سره جنګ پیل کړ او د حامیه په جګړه کې یې ماته ور کړه، پرلپسې یې څو نورې جګړې هم وګټلې چې اخر د لسانه له کلا سره په یوه جګړه کې بندي شو او د غرناطې چارې یې بیا پلار ابو الحسن علي له ۸۸۸ تر ۸۹۰ پورې په لاس کې واخیستې. د ۸۹۰ مهال ابو عبد الله الصغیر د قشتاله له واکمن سره د سوله ییزې معاهدې په ترڅ کې را خوشي کړل شو. له ۸۹۰ تر ۸۹۲ هـ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غرناطې واکمن د ابو عبد الله الزغل په نوم کس شو، له ۸۹۲ بیا تر ۸۹۷هـ پوري بیا ابو عبد الله الصغیر د غرناطې مشر شو، د دې پیښو په ترڅ کې د قشتاله پوځونو بیا پر لوشه ښار برید وکړ او د ۸۹۱ مهال دښمن ښار ته ننوت او د سولې شرطونه یې پر ښاریانو وتپل. په دې وخت کې د غرناطې د واکمنانو کورني اختلافات پیل شول، چې د الزغل او وراره ترمنځ یې دې اختلافاتو شدت وموند او اخر د غرناطې پاچاهي دوې ټوټې شوه.

د قشتاله واکمن د اندلس پر ښارونو پرلپسې بریدونه کول، د غرناطې شاوخوا یې کوټل چې د غرناطې ښار کمزوری کړي او دوی یې په لاندې کولو وتوانیږي، بالاخره د ۸۹۵هـ مهال الزغل د قشتاله له واکمن سره د سولې تړون وکړ او له مخې یې له اندلسه بهر شو او د الجزائر لور ته ولاړ. له غرناطې پرته نور ښارونه ټول دښمن ونیول، نو دښمن له ابو عبد الله وغوښتل چې غرناطه هم د ټاکلو شرطونو له مخې دوی ته تسلیم کړي. سلطان خپل مرسته کونکي او مشاورین راټول کړل او په دې اړه یې مشوره وکړه چې د دښمن اعلان شوي شرطونه یې ردکړل.

د ۸۹۷ په پسرلي کې د دښمن دوو پاچاهانو چې مېړه او ماینه وو، پر غرناطه برید وکړ په ډېر ویرونکي ډول یې محاصره کړه، د غرناطې مجاهدین به د موسی بن ابي غسان په مشري وتل او پر محاصره کوونکو لښکرو به یې بریدونه کول، د هغوی پلانونه به یې بریالي کیدا ته نه ایله کول او په دې توګه د محاصرې کړی اووه میاشتې اوږده شوه، اخر چې له هره لوري د غرناطې مسلمانان ناهیلي شول نو د مقاومت ځواک یې وکوټل شو، ټولې هڅې یې د دښمن په وړاندې ناکامه شوې او په ټولو خلکو کې یو ډول ناهیلي خپره شوه. د ۸۹۷ د محرم له پیل سره د ښار مشرانو پریکړه وکړه چې ښار به دښمن ته سپاري یوازې موسی بن ابي غسان یې مخالفت وکړ، له مجلس څخه په غوسه ووتی او همداسې تری تم شو. تر دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته مجلس وزیر ابو القاسم بن عبدالملک د خبرو اترو لپاره ولېږه چې د ۱۴۹۱ میلادي کال د میلاد د اختر په ورځ ترون لاس لیک شو او په دې لاندې شرایطو سوله وشوه:

۱ـ په قشتاله کې د مسلمانانو د بندي کسانو خوشي کول.

۲ـ د مسلمانانو سرونه، مالونه او عزتونه به خوندي وي.

۳ـ مسلمانانو به د هسپانوي حاکم تر مشري او واکمنۍ لاندې خپل نظم، قضا او شریعت باندې پاته وي.

۴ـ د دین، دیني شعایرو، مساجدو او اوقافو ازادي به په بشپړ ډول ور کول کېږي.

۵ـ هیڅ مسیحي به مسجد او د مسلمانانو کور ته نه داخلیږي.

٦ـ مسلمان به د هسپانیه په هره برخه کې ازاد وي او هیڅ ډول د پېژندنې نښه به نه لګوي.

۷ـ له مسلمانانو که څوک غواړي چې افریقا ته ولاړ شي، نو د هسپانوي پاچا په کښتیو کې تر درو کلونو تلای شي چې اجرت به یې هم نه غواړي.

۸ـ هیڅ مسلمان نارینه او ښځه به عیسویت ته په زور نه بلل کېږي.

۹ـ هسپانوی حاکم به له مسلمانانو سره د عدالت او نرمۍ برخورد کوي.

۱۰ـ اخر شرط دا چې مذهبي مشر به یې پر دې ترون موافقه کوي.

ابو عبد الله وغوښتل چې له غرناطې څخه د بشرات په نوم سیمې ته ولاړ شي، هلته ورته د ژوند کولو سهولتونه ور کړل شول چې دی به د قشتاله د پاچا اطاعت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، د غرناطې له مشرانو او مخورو څخه پنځه سوه کسان د برمته په توګه د قشتاله حاکم ته ور کړل شول چې مسلمانان به د هغه له اطاعت څخه سرغړونه نه کوي او دغه يې يو ډول ضمانت و، دواړو پاچاهانو پر تړون لاسليکونه وکړل چې مسلمانان ډاډه شي خو دغه شرطون په وروسته کې ونه پالل شول او مات شول.

د ۸۹۷ په ربيع الثاني کې يو سهار د غرناطې دروازې د قشتالي د ځواکونو په وړاندې خلاصې شوې او ځو قشتالي کسان ورغلل او له ابو عبد الله صغير څخه يې د ښار کيليانې واخيستې.

تر دې يوه ورځ وروسته غرناطې ته د دښمن د پوځ لومړۍ جوفه داخله شوه چې کونت ډي تنديلا يې مشري کوله او وروسته د غرناطې حاکم وټاکل شو، د الحمراء پر برج يې د سپينو زرو صليب پورته کړ او ورسره نژدې يې د قشتاله بيرغ هم ځوړند کړ، بيا دواړه پاچاهان بريالي ښار ته داخل شول او په همدې ورځ ابو عبد الله له خپلې مانۍ له کورنۍ سره يو ځای ووتی او پر ضايع شوې پاچاهۍ يې د حسرت او درد اوښکې تويولې، په البشرات کې د څو مياشتو تر تيرولو وورسته ابو عبد الله پوه شو چې دلته د ذلالت ژوند تيرول سخت دي، نو له اندلس څخه المغرب ته ولاړ او د فاس په ښار کې يې هستوګنه غوره کړه ان چې د ۹۴۰ هـ مهال همالته وفات شو.[27]

په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه:

لومړۍ بايد دا يادونه وکړم چې مسلمانانو ټوله هسپانيه يا سپين نه ده نيولې، بلکې شمالي او مشرقي برخو کې يې ځينې سيمې له لومړي سره دښمن ته پاتې شوې چې د مسلمانانو په وړاندې يې مقاومت کاوه او دا مقاومت دا روحيه هم له دې

[27] د دغې مقالې ټول مواد له تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس نومي کتابه اخيست شوي دي، که د بل کتاب مواد وي ځای پر ځای يې حواله ور کول شوی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایونو په نورو خلکو کې راپیدا او وغوړیده، ما د مقالې په سر کې د مسلمانانو د اشتباه تر سرلیک لاندې دې خبرې ته اشاره کړې ده.

سپین د اروپا د لویې وچې لپاره ډېره وړه برخه ده چې مسلمانانو لاندې کړه، که مسلمانانو هلته د خپلو سیمو ساتنه غوښتلای نو باید د اروپا لویه برخه یې لاندې کړې وای چې په دې سره یې د خپلو سیمو ساتنه ځان ته اسانه کولای شوای، اما د یوې وړې جزیره نما ساتنه ګران کار دی ځکه بل لور ته یې د دښمن درسته وچه ده چې له دې بسته وچې د یوې جزیرې ساتنه مشکل کار دی او دا وروسته تجربو ثابته هم کړه.

تر لومړیو فتوحاتو وروسته مسلمانان په خپل منځي شخړو اخته شول، چې له دښمنه یې توجو واوښته او خپل قوت یې تر خپل منځ سره مصرفاوه چې په توګه یې دلته د دښمنۍ تخمونه کرل او له بهره یې توجو اړولې وه.

مذهبي اختلافات بل هغه سبب دی چې مسلمانان یې په اندلس کې کمزوري کړل او اخر یې له نابودۍ سره مخ کړل.

د مسلمانانو کمزوري او عیاش مشران چې هیڅ وخت یې تر خپلو شخصي ـ ګټو عمومي د اندلس او ټول عالم اسلام ګټو ته ترجیح ور نه کړله، دوی د اندلس په له منځه تللو کې تر بل هر چا زیات ملامت دي او لوی سبب یې هم دوی دي چې حتا یوه غرناطه پاته وه هم دوی تر خپل منځ سره متحد نه شول او د یوې غرناطې پاچاهي یې هم تر خپل منځو سره وویشله او اخر یې دواړې برخې د قشتاله حاکم ته وسپارلې.

د واکمنو میراثي کیدل، دوی نه یوازې دا چې بې اهلیته به وو، بلکې له عام ولس سره به یې اړیکې هم نه وې، د پاچاهي د کورني خلك وو چې د ولس له هیڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول درد څخه به خبر نه وو، له دې امله يې پريکړې يـوازې د خپلـو ګټـو لپـاره کولې او د ولس و اندلس ګټې يې په پام کې نه ساتلې.

د ملوك الطوايف دوره د مسلمانانو سخته په تاوان تمامه شوه چې اصلا د اندلس سقوط له همدې ځايه پيل شو، کله چې د مسـلمانانو اتحـاد پاتـه نـه شـو او هـر ولايت يو حاکم درلود چې د هغه ولايت چارې يې يوازې د خپلو کورنۍ د ګټو لپاره تنظيمولې، نو حالت تر خرابو خراب شـول او اخـر يـې پـه نتيجـه کـې ټـول اندلس له لاسه ووتی.

5/9/1399

24/11/2020

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

١ـ تـاريخ العـرب وحضـارتهم في الانـدلس، دوكتـور خليـل ابـراهيم السـامرائي، دوكتور ذنون طه، دوكتور ناطق صالح مصلوب، دار الكتـاب الجديـد المتحـده، بيروت، يو ټوک، لومړی چاپ: ۲۰۰۰م.

٢ـ اندلس من الفتح الى السقوط، دوكتور راغب السرجاني.

٣ـ قادة فتح الاندلس، محمود شيت خطاب، د موسسه علوم القـران، منـار للنشرـ والتوزيع چاپ، دوه ټوکه، اول چاپ: ۱۴۲۴هـ ۲۰۰۳م.

۴ـ دولة الاسلام في الاندلس، محمـد عبـد الله عنـان، د مكتبـة الخـانجي چـاپ، قاهره، پنځه ټوکه، دوم چاپ: ۱۴۱۱هـ ۱۹۹۰م.

۵ـ البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب، ابن عذاري المراكشي ابو عبـد الله محمد بن محمد، د دار الثقافه چاپ بيروت، دوه ټوکه، دريم چاپ: ۱۹۸۳م.

٦ـ الزلاقه معركة من معارك الاسلام الحاسمة في الاندلس، جميل عبد الله محمـد مصري، د الجامعة الاسلامية چاپ مدينه منوره، يو ټوک.

٧ـ الكامل في التاريخ، بن اثير، عز الدين ابو الحسن علي بـن ابي الكـرم، د عمـر عبد السلام تدمري په تحقيق، د دار الكتـاب العـربي چـاپ بيـروت، لـس ټوکـه، لومړی چاپ: ۱۴۱۷هـ ۱۹۹۷م.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library